

ŠTART K NOVEJ KVALITE VZDELÁVANIA

ROZMANITOSŤ VZDELÁVACÍCH CIEST
V REGIONÁLNOHOM ŠKOLSTVE

KLÚČOVÉ ZÁMERY V DLHODOBOM HORIZONTE

Zuzana Zimenová a Marcela Havrilová



Materiál je vytvorený za účelom ujasnenia zjednocujúcej línie koncepčných zámerov a následne realizovaných zmien v systéme regionálneho školstva. Pomenúva hlavné problémy fungovania systému v kľúčových oblastiach a konkretizuje prekážky, ktoré bránia v realizácii naštartovanej reformy školstva. Aby bola reforma školstva úspešná, je potrebné mať zadefinovaný jasný cieľ, ku ktorému má smerovať. Načrtnutie budúcej podoby vzdelávacieho systému, ktorá je cieľom reformného procesu, je hlavným zámerom tohto materiálu.

Výsledkom reformného úsilia by mal byť moderný, otvorený a flexibilný vzdelávací systém, zaručujúci kvalitu a efektívnosť. Cesta k uvedenému cieľu nebude jednoduchá, preto si vyžaduje dobrý strategický plán v podobe konkrétnych koncepčných návrhov a strategických krokov, definovaných vo vzájomných súvislostiach a zoradených v časovej následnosti.

Materiál neobsahuje analýzu finančných dopadov plánovaných zmien, ani návrhy na reštrukturalizáciu jednotlivých organizačných útvarov a priamo riadených organizácií rezortu školstva. Materiál by mal byť podkladom pre optimálne nastavenie manažérskeho procesu riadenia zmien, súčasťou ktorého by mali byť návrhy na konkrétne opatrenia legislatívneho i nelegislatívneho charakteru.

Zuzana Zimenová a Marcela Havrilová

Zuzana Zimenová

Pracuje ako analytička pre oblasť vzdelávania v Konzervatívnom inštitúte M. R. Štefánika, kde sa dlhodobo venuje otázkam vzdelávacej politiky. Je autorkou viacerých publikácií a koncepčných materiálov zameraných na reformu školstva, podieľala sa na príprave návrhu školského zákona. V súčasnosti pôsobí ako externá poradkyňa štátneho tajomníka Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pre oblasť regionálneho školstva.

Marcela Havrilová

Pracuje ako generálna riaditeľka vzdelávacej neziskovej organizácie Junior Achievement Slovensko. Počas celej profesionálnej dráhy sa venuje oblasti školstva a vzdelávania, najmä však problematike podnikateľského vzdelávania a prepájaniu škôl s firmami a zamestnávateľmi. Je autorkou a spoluautorkou niekoľkých učebníc, ale aj článkov z oblasti prípravy pre podnikanie. Pre rezort školstva pracuje ako externá poradkyňa štátneho tajomníka Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pre oblasť odborného vzdelávania.

V materiáli sú vyjadrené názory autoriek, ktoré nemusia byť totožné s názormi Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

ÚVOD	4
PRÁVNE RÁMCE REFORMY ŠKOLSTVA.....	4
ZHRNUTIE DOTERAJŠIEHO REFORMNÉHO PROCESU	6
IDENTIFIKÁCIA OBLASTÍ VYŽADUJÚCICH NOVÉ RIEŠENIA.....	7
KLÚČOVÝ PRVOK ŠKOLSKÉHO SYSTÉMU - VZDELÁVACIE PROGRAMY	8
HLAVNÉ PROBLÉMY	8
KONCEPČNÉ ZÁMERY	11
Rozšírenie modelu štátnych a školských vzdelávacích programov o Národný program vzdelávania.....	11
Zadefinovanie národných vzdelávacích štandardov a revízia štátnych vzdelávacích programov	12
Vytvorenie databanky rôznorodých didaktických modelov	16
Podrobnejšia štruktúra školských vzdelávacích programov	17
Otvorenie trhu s učebnicami, učebnými materiálmi a metodikami	17
Zrušenie experimentálneho overovania inovácií.....	18
INKLUZÍVNY CHARAKTER A FLEXIBILITA ŠKOLSKÉHO SYSTÉMU	20
HLAVNÉ PROBLÉMY	20
KONCEPČNÉ ZÁMERY	22
Podpora inklúzie a rešpektovania individuálnych vzdelávacích potrieb v školskom systéme.....	22
Podpora vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve	24
Štandardizácia podmienok vstupu do školského vzdelávania	26
Posilnenie flexibility vo vnútri vzdelávacieho systému	27
EFEKTÍVNOSŤ ODBORNÉHO VZDELÁVANIA A PRÍPRAVY	29
HLAVNÉ PROBLÉMY	29
KONCEPČNÉ ZÁMERY	29
Zvýšenie záujmu žiakov o odborné vzdelávanie a prípravu	30
Posilnenie vstupu zamestnávateľov do odborného vzdelávania a prípravy	31
Zvýšenie počtu žiakov vykonávajúcich prax priamo vo firmách.....	32
Zvýšenie kvality odborného vzdelávania a prípravy	33
Zamedzenie predčasného odchodu žiakov dvojročných učebných odborov zo školy	34
MERANIE A HODNOTENIE KVALITY VZDELÁVANIA	35
HLAVNÉ PROBLÉMY	35
KONCEPČNÉ ZÁMERY	36
Zníženie informačnej nerovnosti.....	36
Vytvorenie efektívneho systému rozvoja kvality vzdelávania	37
PRÁCA PEDAGOGICKÝCH TÍMOV A ROZVOJ MANAŽMENTU ŠKÔL	39
HLAVNÉ PROBLÉMY	39
KONCEPČNÉ ZÁMERY	40
Skvalitnenie pregraduálnej prípravy učiteľov	40
Zmeny v systéme kontinuálneho vzdelávania učiteľov a ich kariérneho rastu.....	41
Zmena systému odmeňovania učiteľov	41
Otvorenie školského prostredia odborníkom z praxe.....	42
Rozvoj manažmentu škôl.....	43

Príloha č.1 Štruktúra školského systému

Príloha č.2 Štatistické ukazovatele materských, základných a stredných škôl



I. ÚVOD

PRÁVNE RÁMCE REFORMY ŠKOLSTVA

V roku 2008 sa v oblasti regionálneho školstva formálne naštartovala *reforma obsahu vzdelávania* prijatím **zákona č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov** (ďalej len *školský zákon*).

Nový školský zákon vniesol s účinnosťou od 1. septembra 2008 do školského prostredia niekoľko zásadných zmien:

- ▶ Vzdelávacie stupne sa zosúladiť s *medzinárodnou klasifikáciou ISCED*.
- ▶ Na všetkých stupňoch vzdelania bol implementovaný *dvojúrovňový model výchovno-vzdelávacích programov*, v rámci ktorého štát určuje záväznú časť obsahu vzdelávania v základných a stredných školách prostredníctvom *štátnych vzdelávacích programov* a profilácia škôl je vyjadrená v samostatne projektovaných *školských vzdelávacích programoch*.
- ▶ V materských školách, ktoré sa dňom nadobudnutia účinnosti nového školského zákona stali súčasťou školskej sústavy, sa dnes výchovno-vzdelávací proces reguluje obdobným spôsobom.
- ▶ V školských zariadeniach sa výchova a vzdelávanie uskutočňuje prostredníctvom *výchovných programov*.
- ▶ Zriadila sa *Kurikulárna rada*, ako odborný, iniciačný a poradný orgán ministra školstva pre kľúčové oblasti výchovy a vzdelávania.
- ▶ Bol spustený *Školský register*, ktorý tvorí kostru informačného systému regionálneho školstva.
- ▶ Zriadil sa *Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania*, pre sledovanie rozvoja kvality výchovno-vzdelávacieho procesu v školách a efektívnosti vzdelávania na úrovni výchovno-vzdelávacej sústavy.
- ▶ Vytvorila sa vnútorne diferencovaná stredná odborná škola, ktorá zastrešuje odborné vzdelávanie a prípravu, dovtedy zabezpečované izolovane v stredných odborných školách, stredných odborných učilištiach a v učilištiach.
- ▶ Samostatné postavenie gymnázií ostalo nezmenené.
- ▶ Zmena názvu škôl pre deti a žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami bola iba formálnou záležitosťou a v ich samostatnom postavení nepriniesla žiadne výrazné zmeny.

- Vytvoril sa duálny poradenský systém prostredníctvom centier pedagogicko-psychologického poradenstva a centier špeciálno-pedagogického poradenstva.
- Zabezpečila sa bezplatná výchova a vzdelávanie detí v materských školách v poslednom roku pred začiatkom plnenia povinnej školskej dochádzky.

Na nový školský zákon nadviazali ďalšie právne úpravy školského prostredia. **Zákon č. 184/2009 Z. z. o odbornom vzdelávaní a príprave a o zmene a doplnení niektorých zákonov** (ďalej len *zákon o odbornom vzdelávaní a príprave*), účinný od 1. septembra 2009, priniesol nasledovné zmeny:

- Definoval neexistujúce mechanizmy zabezpečujúce účasť zamestnávateľov v stredoškolskom odbornom vzdelávaní a príprave, nakoľko účasť zamestnávateľov v stredoškolskom odbornom vzdelávaní a príprave niesla pred nadobudnutím účinnosti tohto zákona znaky dobrovolnosti, ba až istež živelnosti.
- Vytvoril podporné mechanizmy skvalitnenia odborného vzdelávania a prípravy, v podobe koordinácie odborného vzdelávania a prípravy pre trh práce, stanovenia práv a povinností všetkých účastníkov systému odborného vzdelávania a prípravy a vytvorenia motivácie pre vstup zamestnávateľov a zamestnávateľských zväzov do odborného vzdelávania a prípravy.

Zákom č. 317/2009 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov ustanovuje práva a povinnosti pedagogického zamestnanca a odborného zamestnanca (ďalej len *zákon o pedagogických zamestnancoch*) sa komplexne upravila problematika postavenia a výkonu učiteľov a ďalších odborných pracovníkov. Zákon upravuje základné pravidlá ich odborných výkonov, ale aj hodnotenia a odmeňovania:

- Stanovili sa záväzné predpoklady na výkon pedagogickej činnosti a na výkon odbornej činnosti a zadefinovali sa kvalifikačné predpoklady učiteľov a odborných pracovníkov.
- Zadefinoval sa systém ich profesijného rozvoja (kariérne stupne, kariérne pozície a atestácie).
- Zaviedol sa nový systém kontinuálneho vzdelávania učiteľov a odborných pracovníkov.

V súlade s novou právnou úpravou sa novelizoval i **zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov**, ktorý upravuje pôsobnosť, organizáciu a úlohy orgánov štátnej správy v školstve, ako aj pôsobnosť obcí, samosprávnych krajov a orgánov školskej samosprávy v oblasti výkonu štátnej správy v školstve a v oblasti školskej samosprávy.

Systém financovania škôl upravuje **zákon č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení v znení neskorších predpisov**, ktorý bol z rovnakých dôvodov tiež novelizovaný.

Štruktúra školského systému je popísaná v prílohe č. 1.

Štatistické ukazovatele materských škôl, základných škôl a stredných škôl, ktoré prognózujú vývoj školského systému do roku 2025 sú podrobne rozpracované v prílohe č. 2. Obsahujú prehľad vývoja súboru požadovaných ukazovateľov od roku 2000 po súčasnosť. Podklady sú štruktúrované podľa druhu škôl a vecného zamerania. Spracované sú formou tabuliek, grafov a stručných komentárov.

Podklady obsahujú vývoj počtu detí a žiakov v jednotlivých druhoch škôl a školských zariadení, vývoj počtu jednotlivých druhov škôl vrátane škôl pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami (ďalej len *špeciálnych škôl*), počtu tried v nich vrátane vývoja priemerného počtu žiakov v triedach, vývoj počtu neospravedlnených hodín žiakov, vekové

zloženie pedagogických a odborných zamestnancov a vývoj priemernej mzdy pedagogických a odborných zamestnancov jednotlivých druhov škôl a školských zariadení.

Podklady pre materské školy obsahujú aj vývoj zaškolenosti detí v materských školách a podklady pre základné školy vývoj počtu nepľnoorganizovaných základných škôl, vývoj počtu špeciálnych tried pri základných školách a vývoj počtu detí, ktorým je odložený začiatok povinnej školskej dochádzky.

Podklady pre stredné školy obsahujú demografický vývoj populačných ročníkov stredných škôl vrátane prognózy vývoja do roku 2024 a vývoj nezamestnanosti absolventov stredných škôl.

ZHRNUTIE DOTERAJŠIEHO REFORMNÉHO PROCESU

Pri pokuse o zhodnotenie úspešnosti reformného procesu a súčasne o identifikáciu kľúčových problémov, ktoré v systéme regionálneho školstva napriek prebiehajúcej reforme i naďalej pretrvávajú, možno s odstupom troch rokov konštatovať, že reforma školstva zatiaľ svoj účel nespĺnila. Vzhľadom na to, že bola spustená prí rýchlo a hlavní aktéri reformných zmien (učitelia, zriaďovatelia škôl, žiaci, rodičia, ale aj pracovníci jednotlivých sekcií ministerstva školstva a rezortných priamo riadených organizácií) neboli na ňu dostatočne pripravení, priniesla so sebou mnoho nových problémov, ktoré sa postupne nabíli na tie, ktoré mala práve reforma odstrániť. Táto kumulácia neriešených problémov vniesla do školského systému chaos, v dôsledku ktorého došlo k významnému odchýleniu sa od pôvodne deklarovaných reformných zámerov. V prípade neuskutočnenia potrebných systémových korekcií hrozí, že tieto zábery ostanú i naďalej nenaplnené a kvalita vzdelávania bude mať v budúcnosti klesajúcu tendenciu.

Časová tieseň a nezvládnutý manažment reformy na úrovni rezortu školstva sa podpísali na viacerých pochybeniach vo všetkých fázach realizácie reformného procesu. V prvej fáze sa odzrkadlili najmä v nízkej kvalite dôležitých koncepcných materiálov¹. Rovnako priebeh a výstupy následnej fázy, v ktorej sa ministerstvo školstva sústredilo na prípravu závažných reformných dokumentov (nový školský zákon, zadefinovanie nových vzdelávacích štandardov a tvorba štátnych vzdelávacích programov), hodnotí podstatná časť odbornej verejnosti s odstupom času skôr kriticky ako pozitívne. Na tretej reformnej fáze, v ktorej školy začali samostatne tvoriť vlastné školské vzdelávacie programy, sa nedostatočná pripravenosť reformnej stratégie podpísala pravdepodobne najviac. Učitelia boli nútení projektovať školské vzdelávacie programy počas letných prázdnin, a to bez potrebných znalostí, bez podporného metodického servisu a pochopiteľne i bez adekvátneho finančného ohodnotenia. Tomu dnes zodpovedá i kvalita mnohých školských vzdelávacích programov.

V oblasti odborného vzdelávania a prípravy sa ako nedostatok ukázalo, že sa táto oblasť riešila samostatne a nie komplexne a v nadväznosti na oblasť všeobecného vzdelávania v základných školách. Zákon o odbornom vzdelávaní a príprave napriek jeho názvu neupravuje samotný proces odborného vzdelávania a prípravy ako súčasť výchovno-vzdelávacieho procesu v stredných odborných školách, ale v skutočnosti je zákonom o podporných mechanizmoch odborného vzdelávania a prípravy v stredných odborných školách, strediskách praktického vyučovania, školských zariadeniach a na pracoviskách iných fyzických a právnických osôb.

¹ Rezortné koncepcie, schválené vládou SR, ktorými ministerstvo školstva zadefinovalo strategické zábery rozvoja jednotlivých oblastí regionálneho školstva v dlhodobom časovom horizonte:

Koncepcia špeciálnopedagogického poradenstva (UV č. 282/2007), platná do roku 2015.

Koncepcia pedagogicko-psychologického poradenského systému a jeho implementácie do praxe (UV č. 283/2007) platná do roku 2015.

Koncepcia dvojúrovňového modelu vzdelávacích programov v oblasti odborného vzdelávania a prípravy v Slovenskej republike (UV č. 489/2007), platná do roku 2013.

Koncepcia vyučovania cudzích jazykov v základných a stredných školách (UV č. 767/2007) platná do roku 2016.

Koncepcia výchovy a vzdelávania národnostných menšín (UV č. 100/2007) platná do roku 2013. V nadväznosti na túto koncepciu bolo prijaté aj uznesenie vlády č. 196/2010 k návrhu programu na zvýšenie kvality vyučovania štátneho jazyka v školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín.

Koncepcia výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov vrátane rozvoja stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania (UV č. 206/2008) platná do roku 2013. Predmetná koncepcia je platná v rámci Dekády začleňovania rómskej populácie na roky 2005 – 2015. V súčasnosti sa aktualizuje Národný akčný plán v 4 oblastiach, vrátane oblasti Vzdelávanie. Na rokovanie vlády SR má byť preložený „Zrevidovaný Národný akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015.“

Z tohto dôvodu ako i z kompetenčných dôvodov problematiku odborného vzdelávania a prípravy upravuje niekoľko ďalších všeobecne záväzných právnych predpisov.

Zákon o pedagogických zamestnancoch namiesto naštartovania kvalitatívnych zmien v školskom prostredí iba zdeformoval význam a úlohu učiteľa vo vzdelávacom systéme. Naháňanie sa za kreditmi, za atestáciami, za akreditáciou programov kontinuálneho vzdelávania často bez reálneho presahu do učiteľského každodenného života, supľovanie za vzdelávajúcich sa kolegov a stále menej času na prípravu hodín s modernejšími metódami vyučovania a na výchovnú činnosť v škole, sú reálne dopady nového právneho predpisu, ktorého pôvodným významom malo byť vhodnejšie zadefinovanie právnych rámcov učiteľských činností.

Právne predpisy, ktoré majú tvoriť základný rámec reformného pohybu v regionálnom školstve, boli pripravované a schvaľované v časovej tiesni a nesledovali spoločné reformné ciele, ktoré ani neboli jasne zadefinované v zjednocujúcej koncepcijnej línii. Školský systém, ktorý tieto predpisy upravujú, nie je preto schopný naštartovať vo svojom vnútornom prostredí reálnu kurikulárnu transformáciu a zmeniť proces vzdelávania v školách v súlade s očakávaniami spoločnosti.

IDENTIFIKÁCIA OBLASTÍ VYŽADUJÚCICH NOVÉ RIEŠENIA

Pôvodné reformné zámery sa v školskom systéme nepodarilo zrealizovať, preto je potrebné reformný proces reštartovať. V rámci reštartu je žiaduce identifikovať kľúčové oblasti, v ktorých je potrebné čo najskôr začať realizovať systémové zmeny, ktoré umožnia školám začať vzdelávať svojich žiakov novým, moderným spôsobom.

Hlavné problémy, ktoré dnes brzdia reformný proces v školstve, možno súhrnne pomenovať v rámci nasledujúcich oblastí:

- 1. Kľúčový prvok školského systému – vzdelávacie programy.**
- 2. Inkluzívny charakter a flexibilita školského systému.**
- 3. Efektívnosť odborného vzdelávania a prípravy.**
- 4. Meranie a hodnotenie kvality vzdelávania.**
- 5. Práca pedagogických tímov a rozvoj manažmentu škôl.**

Ďalšie kapitoly sú venované hlbšej analýze týchto problémov, ale najmä hľadaniu návrhov na systémové riešenia, ktoré by ich pomohli zmierniť, prípadne celkom odstrániť.



II. KLÚČOVÝ PRVOK ŠKOLSKÉHO SYSTÉMU - VZDELÁVACIE PROGRAMY

HLAVNÉ PROBLÉMY

Efektivita dvojúrovňového modelu projektovania obsahu všeobecného vzdelávania, v ktorom sú základné rámce nastavené na úrovni štátu (štátne vzdelávacie programy) a ich konkrétne rozpracovanie a doplnenie sa realizuje na úrovni škôl (v podobe školských vzdelávacích programov) závisí najmä od spôsobu prerozdelenia zodpovednosti za obe projektové línie. **V regionálnom školstve SR k účelnému prerozdeleniu kompetencií medzi štátnou a školskou úrovňou stále nedošlo, preto je školským zákonom deklarovaná autonómia škôl vo viacerých ohľadoch pokrivená.**

Štát školám aj naďalej vymedzuje základné učivo príliš zväzujúco, predpisuje ho v podobe povinných predmetov pre jednotlivé ročníky a určuje školám aj časovú dotáciu na jeho odučenie, preto sa model autonómnej školy, plne zodpovednej za konkrétnu podobu vzdelávacieho procesu, nemôže v školskej praxi naplno uplatňovať.

Napriek právne ukotvenej možnosti pre školy koncipovať vlastné učebné plány a osnovy v rámci jedinečného školského kurikula, **učitelia vo vyučovacej praxi narážajú najmä na nedostatok času, ktorý limituje ich predstavy o obsahu, rozsahu a praktickej podobe vyučovacieho procesu.**

Učiteľom zároveň chýbajú základné podporné mechanizmy, ktoré by im mohli proces kurikulárnej transformácie výrazne uľahčiť. V školskom systéme **absentuje pestrá ponuka rôznorodých inšpiratívnych didaktických modelov, na nové požiadavky reagujúce učebnice a učebné materiály, kvalitná metodická pomoc a programy ďalšieho vzdelávania, ale aj materiálne a finančné zabezpečenie, zodpovedajúce reálnym potrebám škôl v jednotlivých fázach transformačného procesu.**

Hoci bola v roku 2008 konkrétna podoba tzv. obsahovej reformy ako aj zodpovednosť za jej úspešný priebeh štátom formálne presunutá na školy, kvalitatívny posun smerom k vyššej úrovni vzdelávania vo vnútri školského systému brzdí niekoľko faktorov, ktoré školy nemôžu ovplyvniť.

Na štátnej úrovni sa nepodarilo účelne zadefinovať nové vzdelávacie ciele, zamerané na osvojenie si životne dôležitých zručností, ani sa nepodarilo zmysluplne nastaviť nové obsahové a výkonové vzdelávacie štandardy, ktoré by školám pomohli jasne definovať, čo a ako majú svojich žiakov učiť, resp. čomu všetkému, na akej úrovni a v akých súvislostiach majú ich absolventi porozumieť a vedieť to i použiť v praxi.

Obsahové štandardy majú definovať fakty, pojmy, vzťahy a procesy, ktoré si majú žiaci zapamätať alebo im porozumieť. Obvykle sú vyjadrené podstatným menom.

Výkonové štandardy hovoria, čo je žiak schopný vykonať v oblasti kognitívneho výkonu (taxonomické úrovne vyššie ako zapamätanie a porozumenie), psychomotorickej zručnosti a v afektívnej oblasti. Určujúce slovo je sloveso, vyjadrujúce činnosť žiaka.

Napriek spusteniu tzv. obsahovej reformy, ktorá má podľa oficiálnych materiálov ministerstva školstva smerovať k prestavbe vzdelávacieho obsahu za účelom posilnenia výučby tzv. kompetencií, pod ktorými sa rozumejú najmä prakticky využiteľné vedomosti, zručnosti a schopnosti, nedošlo k potrebnému vyváženiu definícií výkonových a vzdelávacích štandardov. Výkonové štandardy sú stále vnímané viac ako „nadstavbový“ prvok v balíku základného učiva a nie ako zložka, ktorá má rovnocenný význam a hodnotu s vedomosťami, teda faktami a informáciami. Vzhľadom na túto pokrivenú logiku vo vnímaní zmyslu školského vzdelávania sú obsahové štandardy v štátnych vzdelávacích programoch stále presýtené popisom vedomostí, ktoré má žiak v procese učenia nadobudnúť a snaha o vyjadrenie komplexnej podoby zvládnutého učiva stroskotáva na nesprávnom uchopení výkonových štandardov, ktoré sú definované iba okrajovo a všeobecne, teda bez ujasnenia, čo konkrétne sa od žiakov toho - ktorého vzdelávacieho stupňa očakáva, keď sa povie, že majú naučenému učivu skutočne porozumieť, vedieť s ním samostatne pracovať, kriticky ho zhodnotiť a na jeho základe si utvoriť vlastný názor.

Nový školský zákon síce formálne zadefinoval pojem *vzdelávacie oblasti*, avšak ich reálna podoba v štátnych vzdelávacích programoch nenaplnila očakávania učiteľov. **Vzdelávacie oblasti sú v štátnych vzdelávacích programoch definované prostredníctvom záväzného zoznamu predmetov, čím sa zdeformoval pôvodný zámer poskytnúť školám voľnejšie rámce na zmysluplné usporiadanie príbuzných predmetov a tém do vlastnej štruktúry.**

Absencia kvalitných vzdelávacích štandardov, ktoré by boli zadefinované prostredníctvom vzdelávacích oblastí pre jednotlivé vzdelávacie stupne, do značnej miery zapríčiňuje i neprimerané rozvrstvenie žiakov v bežných, výberových ale i v špeciálnych školách. Keďže systém neumožňuje vytvárať v bežných základných školách flexibilné vnútorné prostredie, v ktorom by učitelia mohli optimálne prispôbiť vyučovací proces individuálnym potrebám žiakov, zákonní zástupcovia hľadajú iné, priaznivejšie možnosti na rozvoj vzdelávacieho potenciálu svojich detí, a to i v prípadoch, kedy by bolo pre deti optimálne vzdelávať sa v bežnej základnej škole.

Školský systém umožňuje hladký postup žiaka na náročnejšiu úroveň, napríklad umožnením prestupu zo základnej školy na osemročné gymnázium, zriedkavý však už býva v systéme návrat žiaka, ktorý vo výberovej škole neprospieva, späť do bežnej základnej školy. Príčin je viacero a patrí k nim napríklad aj nastavenie mechanizmu financovania škôl prostredníctvom normatívov, ktoré školy motivujú k tomu, aby o každého žiaka bojovali a nie sa ich „zbavovali“. K nárastu počtu žiakov v osemročných gymnáziách prispieva aj živelné znižovanie latky zvládnutia vzdelávacích štandardov, ktoré umožňuje postúpiť do vyšších ročníkov aj tým žiakom, ktorých výkon v skutočnosti nezodpovedá kritériám výberovej školy.

Problémy s neprimeraným nárastom počtu žiakov osemročných gymnázií však nie sú dôvodom na ich okamžité zrušenie. Keďže majú bežné základné školy pomerne prísne vymedzenú vzdelávaciu líniu a nedokážu sa prispôbiť špecifickým potrebám všetkých detí, majú osemročné gymnáziá v školskom systéme svoje opodstatnenie, podobné ako špeciálne školy. Pri súčasnom nastavení školského systému je žiaduce ponechať v ňom zatiaľ školy, ktoré sa špeciálne venujú nielen handicapovaným žiakom, ale aj tým, u ktorých sa prejavuje výrazné nadanie a talent, alebo u ktorých je zjavný potenciál výnimočnej úspešnosti v budúcom akademickom vzdelávaní. Z tohto uhla pohľadu nie sú osemročné gymnáziá vybočením zo systému, ale prostredím inštitucionálne zastrešenej špeciálnej podpory.

Problémy s prílišným nárastom počtu žiakov v osemročných gymnáziách, ktorý je v rozpore s ich pôvodným poslaním, treba riešiť obzvlášť citlivo, aby nedošlo k umelému obmedzovaniu slobodnej voľby vzdelávacej cesty. O ich prípadnom zrušení sa bude dať uvažovať až vtedy, keď dôjde k reálnym zmenám v nastavení školského systému za účelom rozvoja inkluzívneho vzdelávania v bežných základných školách. Ak sa charakter školského systému podarí zmeniť na vzdelávací systém, ktorý dokáže zabezpečiť adekvátne naplnenie individuálnych potrieb všetkých žiakov v bežnom prúde základných škôl, nadobudne diskusia okolo neopodstatnenosti osemročných gymnázií zmysluplnú podobu.

Časová tieseň pri zavádzaní reformy a nesprávne interpretovaná autonómia škôl sa odrazili aj v stanovení neprimeraných nárokov na učiteľov. Prakticky zo dňa na deň sa im pripísali také kvalifikačné predpoklady, ktoré sa za normálnych okolností dajú získať iba dlhodobou špecializovanou prípravou.

Od učiteľov sa začali očakávať okamžité výkony, ktoré sa v zahraničných školských systémoch zvyknú pripravovať dlhodobo – počítajúc na dlhé roky, nie na pár mesiacov – a do ktorých vstupujú celé špecializované vývojové tímy. V takomto modeli sa potom školám ponúkajú hotové produkty, pomocou ktorých si môžu svoje školské kurikulum „vyskladať“ podľa vlastných predstáv. **Na Slovensku sa na ceste medzi štátnym vzdelávacím programom a školskými vzdelávacími programami vytvorilo namiesto adekvátnej pomoci učiteľom vákuum, vytvárajúce falošnú ilúziu slobody škôl.**

Pri rozhodovaní o konkrétnej podobe školského kurikula nemajú učitelia k dispozícii kvalitný servis v podobe bohatej databanky už hotových didaktických modelov pre ucelené vzdelávacie oblasti alebo ich časti, resp. pre jednotlivé predmety, ktoré by im pomohli školské kurikulum vhodne „vyskladať“.

V systéme podpory učiteľom tiež absentujú kvalitné programy ďalšieho vzdelávania učiteľov, ktoré by im pomohli so samostatnou prípravou školského kurikula, spoznávaním nových trendov vo výučbe a s inováciou zaužívaných pedagogických postupov.

Negatívny dopad na kvalitu vzdelávania má aj absencia voľného trhu s učebnicami a učebnými materiálmi. Jedným z viacerých negatívnych dôsledkov centrálne regulovaného systému vydávania učebníc je skutočnosť, že celý proces iniciovania tvorby učebníc, ich schvaľovania, vydávania a distribuovania do škôl je príliš komplikovaný a zdĺhavý. Centrálne

regulovaný systém zabezpečovania učebníc nedokáže školám zaručiť, že potrebné učebnice dostanú ich žiaci v požadovanej kvalite a načas.

V oblasti odborného vzdelávania a prípravy nie sú ujasnené koncepty optimálneho vyváženia všeobecno-vzdelávacej zložky a odbornej zložky vo vzdelávacích štandardoch, praktickej zložky vzdelávania a intenzity jazykového vzdelávania. Všeobecno-vzdelávacia zložka garantuje nárast všeobecného rozhľadu tak, aby bolo možné absolventovi školy priznať vyšší stupeň vzdelania, odborná zložka je predpokladom na kvalifikované vykonávanie povolania. V súčasnosti nie sú tieto zložky v štátnych vzdelávacích programoch vhodne rozdelené, čo spôsobuje, že stredné odborné školy nemajú dostatok priestoru a času na vlastnú profiláciu a najmä na praktickú odbornú prípravu žiakov. Koncepcia vyučovania cudzích jazykov, ktorá predpokladá povinnú výučbu dvoch cudzích jazykov aj v stredných odborných školách, je jednou z prekážok, ktoré znemožňujú stredným odborným školám posilniť časovú dotáciu odborných predmetov a praktickej odbornej prípravy.

Povinnosť žiakov absolvovať dva cudzie jazyky sťažuje prácu učiteľom aj v základných školách. Nie všetci žiaci majú predpoklady na zvládnutie dvoch cudzích jazykov. Vzdelávacie výsledky žiakov bývajú ovplyvnené okrem iných faktorov aj ich záujmami a danosťami, preto u tých žiakov, ktorým jazyky jednoducho "nejdú", môže mať povinná výučba dvoch cudzích jazykov opačný efekt - nenaučia sa poriadne ani jeden. Obzvlášť aktuálna je otázka optimálneho počtu povinných cudzích jazykov v prípade žiakov v školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín a v prípade integrovaných žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, najmä ak nemajú individuálny študijný plán, ale majú dosahovať výchovno-vzdelávacie štandardy programu bežnej základnej školy.

V oblasti experimentálneho overovania inovácií panuje v školskom systéme neprehľadná situácia. Na úrovni ministerstva školstva v súčasnosti **neexistuje súhrnná evidencia o priebehu experimentálnych overovaní, o ich priebežnom vyhodnocovaní a ukončovaní a o postupe pri implementácii pozitívnych výsledkov overovania do praxe bežných škôl.** Samotné procesy overovania experimentov nie sú zvládnuté na dostatočne odbornej úrovni, čo sa potvrdzuje vo viacerých medializovaných kauzách. **Školský zákon upravuje postup ukončovania experimentálneho projektu príliš vágne a ani ministerstvo školstva nemá vypracovaný žiadny transparentný mechanizmus na implementáciu úspešne overených projektov do bežnej školskej praxe.**

KONCEPČNÉ ZÁMERY

1. Rozšírenie modelu štátnych a školských vzdelávacích programov o Národný program vzdelávania

Projektovanie vzdelávacích programov predstavuje najpodstatnejší prvok reformy školstva. Nový školský zákon právne ukotvil existenciu dvojúrovňového modelu vzdelávacích programov, pričom štátne a školské vzdelávacie programy zadefinoval ako dva základné prvky línie projektovania vzdelávania. Tvorba štátnych vzdelávacích programov na úrovni štátu by však nemala prebiehať živelne a bez transparentne zverejnených odborných a širších spoločensko-politických rámcov, v ktorých štát definuje svoje vzdelávacie priority.

Základné východisko pre tvorbu a v budúcnosti aj pre aktualizáciu štátnych vzdelávacích programov, by mal tvoriť zásadný koncepčný dokument, tzv. *Národný program vzdelávania*, ktorý by mal slúžiť na jasné zhodnotenie plnenia či neplnenia v minulosti stanovených prioritných cieľov vzdelávania a zároveň by mal definovať nové priority vo vzdelávaní, zamerané na budúcnosť.

Podobné dokumenty slúžia v jednotlivých krajinách na ozrejmienie, akú váhu prikladá štát konkrétnym oblastiam výchovy a vzdelávania a na základe akých ukazovateľov kvality plánuje sledovať a vyhodnocovať napĺňanie strategických cieľov v školách. Na pozadí aktuálneho pedagogického výskumu, celospoločenskej odbornej diskusie, medzinárodných a národných projektov a meraní, sa v nich zvyčajne definujú aj hlavné ukazovatele, kritériá a indikátory kvality, pomocou ktorých je potom možné na úrovni školského systému zadefinovať zmysluplné nástroje externej a internej evalvácie vzdelávacieho procesu.

Národný program vzdelávania by mal byť vypracúvaný na centrálnej úrovni, a to pravidelne, v zákonom danej periodicite presahujúcej jedno volebné obdobie a jeho prijatie na úrovni vlády SR by mala predchádzať široká verejná diskusia.

Ak by sa štátne vzdelávacie programy opierali o cyklicky inovovaný Národný program vzdelávania, sprehľadnil by sa i súčasný rozbitý systém rozpracúvania čiastkových priorít v oblasti vzdelávania do podoby rôznych koncepcií, akčných plánov, grantových výziev, či národných a iných projektov. Národný program vzdelávania by pomohol vytvoriť pre tieto rôznorodé aktivity spoločnú platformu, ktorá by ich dokázala prepojiť do zmysluplného kontextu, v ktorom by mohla byť rôznym spôsobom reflektovaná základná koncepčná línia vzdelávacej politiky. Spätná väzba z tejto reflexie by následne tvorila dôležitú súčasť argumentačnej bázy, využiteľnej pri revidovaní Národného vzdelávacieho programu v budúcnosti.

Strategické kroky

Národný program vzdelávania je potrebné právne ukotviť v školskom zákone ako nový prvok línie projektovania vzdelávacích programov. Zároveň je potrebné v školskom zákone prehodnotiť význam, štruktúru a úlohy Kurikulárnej rady a posilniť jej kompetencie. Kurikulárna rada v novej podobe by mala pôsobiť ako hlavný poradný orgán pri tvorbe Národného programu vzdelávania.

Podobne v oblasti odborného vzdelávania a prípravy je potrebné zmeniť mechanizmus pôsobenia rady vlády pre odborné vzdelávanie a vyjasniť pozíciu Štátneho inštitútu pre odborné vzdelávanie v procese identifikácie hlavných problémov a ťažiskových priorít tejto oblasti v širšom spoločenskom kontexte.

Do konca volebného obdobia je žiaduce vypracovať a schváliť prvý Národný program vzdelávania, v ktorom vláda jasne zadefinuje priority v oblasti regionálneho vzdelávania na ďalšie obdobie.

2. Zadefinovanie národných vzdelávacích štandardov a revízia štátnych vzdelávacích programov

Zmyslom *národných vzdelávacích štandardov* je poskytnúť všeobecne záväzný referenčný rámec žiaducich kompetencií, ktoré sú na celospoločenskej úrovni konsenzuálne vnímané ako nevyhnutný predpoklad rozvoja jednotlivca, jeho aktívneho zapojenia do zložitých štruktúr spoločenského života a úspešného zaradenia do pracovného procesu.

Zadefinovanie národných vzdelávacích štandardov a ich následná implementácia do školského prostredia je základným predpokladom ďalšieho rozvoja kvality vzdelávania v školách a potrebným impulzom zvýšenia vzdelanostnej úrovne v krajine. Umožňuje jasne zadefinovať všeobecne záväzné ciele vzdelávania a uchopiť samotný vzdelávací proces ako aj hodnotenie jeho výsledkov v potrebnej komplexnosti, ktorá doteraz slovenskému vzdelávaciemu systému chýbala.

Vymedzením záväzných národných štandardov v podobe *národného kurikula* sa systémovo ukotvia transparentné nástroje na minimalizáciu nerovností šancí v procese vzdelávania žiakov všetkých vzdelávacích stupňov.

Jasne deklarovaná potreba zdefinovať moderné národné kurikulum môže v spoločnosti prebudiť záujem o zmysluplný pedagogický výskum, čo prispeje k zefektívneniu porovnávania kvality slovenského vzdelávacieho systému v medzinárodnom kontexte, ktoré sa dnes pre nedostatočný odborný rozhľad okliešťa iba na výstupy z medzinárodného testovania OECD PISA.

Medzinárodné skúsenosti potvrdzujú, že vzdelávacie systémy, ktoré sú postavené na kvalitných národných vzdelávacích štandardoch, ponúkajú najvyššie šance na skĺbenie dvoch na prvý pohľad antagonistických princípov modernej reformy školstva – na jasné formulovanie očakávaní v oblasti vzdelávania zo strany spoločnosti na jednej strane a na podporu rôznorodosti vzdelávacích ciest a prispôsobovanie vzdelávacieho systému individuálnym potrebám jednotlivcov na strane druhej. **Kvalitne zostavené národné kurikulum nesie v sebe potenciál zjednotiť obe tendencie – centralizačnú i decentralizačnú – pretože umožňuje rovnovážne nastavenie vzdelávacieho systému v oblasti rozdelenia kompetencií a zodpovednosti v konkrétnych procesoch zabezpečovania, realizácie a hodnotenia kvality vzdelávania.**

Zadefinovanie nových vzdelávacích priorít na celospoločenskej úrovni v Národnom programe vzdelávania a v národnom kurikule znamená v podstate revíziu štruktúry a obsahovej náplne štátnych vzdelávacích programov.

Revidované štátne vzdelávacie programy, ktoré budú operovať s jednoznačne vymedzenými záväznými obsahovými a výkonovými vzdelávacími štandardami, by mali byť jasne čitateľným východiskovým dokumentom pre

- ▶ *školy*, aby vedeli správne vyvážiť vzdelávacie ciele v školskom vzdelávacom programe, ktoré by mali byť v súlade so štátnymi vzdelávacími programami,
- ▶ *učiteľov*, aby vedeli, čo všetko je nevyhnutné, aby žiaci na úrovni príslušného vzdelávacieho stupňa ovládali za účelom absolvovania výstupného testu v tzv. uzlovom bode, teda po ukončení daného vzdelávacieho stupňa,
- ▶ *tvorcov* rôznych nástrojov na meranie kvality v jednotlivých fázach vzdelávacieho procesu (napr. certifikované merania, monitorovacie testovania a pod.), aby dokázali vytvoriť kvalitné a objektívne indikátory kvality a testové zadania,
- ▶ *autorov a vydavateľov učebníc a učebných materiálov*, aby poznali základné rámce vzdelávacích priorít pri ich tvorbe,
- ▶ *zriaďovateľov, riaditeľov, metodikov a externých hodnotiteľov kvality vzdelávania*, aby vedeli v procese hodnotenia úrovne vzdelávacieho procesu jasne rozlíšiť, čo je záväzná priorita a čo „pridaná hodnota“,
- ▶ *rodičov*, ktorí sú dôležitým článkom verejnej kontroly škôl, aby im bolo jasné, čo všetko musí obsahovať profil absolventa školy, ktorú vybrali pre svoje dieťa.

Strategické kroky

Po prijatí Národného programu vzdelávania je potrebné bezodkladne naštartovať práce na definícii nových výkonových a obsahových vzdelávacích štandardov. **Zadefinovanie národných vzdelávacích štandardov v podobe národného kurikula je prvým krokom k reálnemu naplneniu cieľov kurikulárnej transformácie.**

Zadefinovanie nového národného kurikula znamená zmysluplné zostavenie záväzného základného učiva v novej podobe a v podstatne užšom rozsahu. Pre školy sa tak vytvorí dostatok priestoru, v ktorom môžu učitelia štátom definované záväzné vzdelávacie

štandardy rozvinúť, doplniť či prehýbiť a reagovať tak na individuálne potreby žiakov danej školy.

Obsahové a výkonové štandardy by mali byť v národných vzdelávacích štandardoch vo vzájomnom súlade a v rovnováhe, čo však neznamená, že majú byť definované v rovnakom objeme, resp. pomere. Správne vyváženie obsahových a výkonových štandardov je vážny problém, riešenie ktorého bude zrejme v procese tvorby národných vzdelávacích štandardov sprevádzať ostrá odborná polemika, keďže jednotný názor na optimálnu podobu štandardov dnes neexistuje ani v medzinárodnom kontexte.

V SR zatiaľ neprebehla kvalitná odborná diskusia, ktorá by identifikovala hlavné úskalia moderného poňatia vzdelávacích štandardov a ktorá by vygenerovala dostatok argumentov ako pre odbornú, tak i pre širokú laickú verejnosť. Naštartovanie tejto verejnej diskusie, ktorej súčasťou by mali byť úvahy o úlohe vzdelávania, o jeho zmysluplnnej podobe, ako aj o funkciách modernej školy a o úrovni vzdelanosti a jej žiaducej podobe v budúcnosti, je preto nevyhnutnou podmienkou úspešnosti celého procesu kurikulárnej transformácie. V diskusii by sa mali brať do úvahy nielen načrtnuté koncepty riešení, vytvorené na úrovni ministerstva školstva, ale aj skúsenosti z krajín, v ktorých sa dvojúrovňový model vzdelávacích programov, postavených na národných vzdelávacích štandardoch nielen zaviedol, ale už časom i revidoval, aby sa SR mohla pri nastavovaní parametrov svojho školského systému vyhnúť zbytočným chybám.

Národné vzdelávacie štandardy všeobecného vzdelávania by mali byť identifikované prostredníctvom štruktúry vzdelávacích oblastí a zadefinované v rámci jednotlivých stupňov vzdelania. Nemali by byť teda špecifikované izolovane pre jednotlivé predmety v rámci jednotlivých ročníkov, ale by mali zahŕňať komplexný balík kompetencií, nadobúdaných postupne v rámci jednotlivých vzdelávacích stupňov, pri rešpektovaní a využívaní súvislostí v kontexte, logickej následnosti a nadväznosti. Takto zadefinované národné vzdelávacie štandardy poskytnú školám zmysluplné východisko na jednoduché a jednoznačné zadefinovanie profilu absolventa v ich školských vzdelávacích programoch.

Národné vzdelávacie štandardy odborného vzdelávania a prípravy by mali byť rozpracované v nadväznosti na jednotlivé odbory vzdelávania. Nevyhnutnou podmienkou ich zmysluplného nastavenia je kvalitné zadefinovanie štandardov pre jednotlivé povolania.

Definovanie kvalifikačných štandardov sa musí udiť v prvom rade u zamestnávateľov, ktorí pomenujú potrebný obsah vzdelávania v súlade s požiadavkami trhu práce. Rezort školstva po zadefinovaní kvalifikačných štandardov zamestnávateľmi zabezpečí prenos ich požiadaviek do vzdelávacieho systému prostredníctvom štátnych vzdelávacích programov. Prvotný vstup zamestnávateľov do celého procesu je pre úspešnosť tohto procesu rozhodujúci, pretože umožní predísť nesúladu medzi požiadavkami trhu práce a vzdelávacím systémom.

V rámci tvorby národných vzdelávacích štandardov je potrebné zmeniť zadefinovanie vzdelávacích štandardov pre úroveň ISCED 1 a ISCED 2 tak, aby bol 1. stupeň ZŠ (ISCED 1) ohraničený ročníkmi 1 - 5 a 2. stupeň ZŠ ročníkmi 6 – 9 (ISCED 2). Docieli sa tým zmysluplnejšie rozloženie učiva 1. stupňa ZŠ za účelom zníženia záťaže mladších žiakov, čím sa posilnia príležitosti na rozvoj vzdelávacieho potenciálu žiakov s rôznorodými špecifickými potrebami a zvýšia sa šance chlapcov vyrovnáť svoj výkon s rýchlejšie dospelievajúcimi dievčatami. Posunutím ukončovania 1. stupňa ZŠ zo 4. do 5. ročníka ZŠ sa zjednotí dĺžka vzdelávania v rámci vzdelávacieho stupňa ISCED 1 pre všetkých žiakov, teda aj pre tých, ktorí po ukončení tohto vzdelávacieho stupňa prestúpia na osemročné gymnáziá a osemročné konzervatóriá.

Zároveň je žiaduce prehodnotiť záväzné vzdelávacie štandardy vzdelávacieho stupňa ISCED 2 pre osemročné gymnáziá, ktoré by mali byť nastavené na vyššej (náročnejšej) úrovni ako štandardy pre základné školy, keďže sú určené iba pre tých pre žiakov, ktorých aktuálny výkon a potenciál úspešnosti v ďalšom štúdiu je jednoznačne vyšší ako u ich vrstovníkov.

Postupnosť krokov

Proces revízie štátnych vzdelávacích programov je potrebné rozčleniť na dve fázy.

FÁZA 1

V prvej fáze, ktorú je potrebné spustiť prakticky ihneď, je potrebné nevyhnutné vykonať **také úpravy v štruktúre a obsahu štátnych vzdelávacích programov, ktoré povedú k oživeniu myšlienky vzdelávacích oblastí, poskytnú školám viac disponibilných hodín, jasne oddelia záväzné pokyny od odporúčaní a zjednotia a sprehľadnia formu príloh štátnych vzdelávacích programov.**

Cieľom úpravy štátnych vzdelávacích programov by malo byť optimálne vyváženie ich štruktúry tak, aby sa s nimi dalo v ďalšej fáze zmysluplne pracovať bez veľkých formálnych zásahov. Úprava by sa mala dotknúť najmä úvodných častí, rámcových učebných plánov, charakteristiky vzdelávacích oblastí a štruktúry príloh.

Konkrétna podoba prvej fázy úprav štátnych vzdelávacích programov bude závislá od konkrétnych rozhodnutí zodpovedného expertného tímu, povereného touto úlohou. Na splnenie požiadavky oživenia vzdelávacích oblastí je napríklad potrebné odstrániť rozpis hodín do ročníkov a ponechať len celkový súčet hodín za stupeň vzdelávania a zároveň prehodnotiť celkové záväzné časové dotácie pre vzdelávacie oblasti a zvýšiť počet disponibilných hodín, ktoré budú môcť učitelia využiť podľa vlastného uváženia. Skutočnú hĺbku zmien však predstaví až expertný tím po komplexnom sformulovaní cieľových požiadaviek na zmeny v obsahu a štruktúre štátnych vzdelávacích programov.

Do prvej fázy úprav, ktorá by mala prebehnúť čo najskôr, aktívne vstúpia najmä priamo riadené organizácie rezortu školstva ako Štátny pedagogický ústav a Štátny inštitút odborného vzdelávania. **Konečnú podobu štátnych vzdelávacích programov po ukončení prvej fázy by však malo ministerstvo školstva schváliť až po verejnej diskusii a zapracovaní pripomienok, ktoré z nej vyplynú a celý proces by malo riadiť oveľa transparentnejším procesom ako doteraz.**

Zrevidované štátne vzdelávacie programy by mali tvoriť základné východisko nevyhnutných úprav štruktúry a obsahu školských vzdelávacích programov.

Upravené štátne vzdelávacie programy by mali zároveň slúžiť ako východiskový dokument pri prvej vlne inovácii a dopĺňania učebníc, učebných materiálov a programov kontinuálneho vzdelávania učiteľov. V tejto fáze by mohli mať vydavateľstvá záujem najmä o vydávanie tzv. doplnkových materiálov, nakoľko s prípravou nových učebníc budú môcť reálne začať až po ujasnení si podoby národného kurikula.

FÁZA 2

V druhej fáze procesu zmien bude potrebné do štátnych vzdelávacích programov zapracovať nové národné vzdelávacie štandardy.

Ešte predtým, ako celý proces revízie štátnych vzdelávacích programov vstúpi do druhej fázy, je potrebné ujasniť si na úrovni ministerstva školstva rozdelenie zodpovednosti za tvorbu záväzných vzdelávacích štandardov pre jednotlivé stupne vzdelania a za konečnú

podobu štátnych vzdelávacích programov. Súčasný proces prípravy týchto dôležitých dokumentov je pre budúcnosť neprijateľný, keďže nemá jasné pravidlá a nezaručuje potrebnú kvalitu. O podobe vzdelávacích štandardov v štátnych vzdelávacích programoch by mali rozhodovať transparentne zostavené tímy kvalitných didaktikov a vzdelávacích expertov z praxe.

Konečnú zodpovednosť za národné kurikulum by malo aj naďalej niesť ministerstvo školstva, proces tvorby i finálna podoba však musia byť garantované na vysoko odbornej úrovni. **Vhodným garantom celého procesu prípravy i schvaľovania národných vzdelávacích štandardov a štátnych vzdelávacích programov v oblasti všeobecného vzdelávania by mohla byť Kurikulárna rada, ktorej pozícia v systéme, teda kompetencie i zodpovednosť, by mali byť výrazne posilnené.**

V oblasti odborného vzdelávania a prípravy by mali byť garantom národných vzdelávacích štandardov a štátnych vzdelávacích programov Rada vlády pre odborné vzdelávanie, sektorové rady a Štátny inštitút odborného vzdelávania. Jasne definovanými kompetenciami všetkých aktérov sa predíde nesúladu medzi požiadavkami trhu práce a vzdelávacím systémom.

Po schválení nových národných vzdelávacích štandardov bude možné spustiť druhú inovačnú vlnu nových učebníc a učebných materiálov.

3. Vytvorenie databanky rôznorodých didaktických modelov

Dvojúrovňový model projektovania štátnych a školských vzdelávacích programov je potrebné obohatiť o projekty tzv. strednej úrovne, ktoré by učiteľom ponúkli pestrú paletu už hotových inovatívnych didaktických modelov, zacielených na jednotlivé témy, predmety či vzdelávacie oblasti.

Zabezpečením voľne dostupnej databanky rôznorodých didaktických modelov, ktoré by učiteľom pri tvorbe školského kurikula pomohli nielen inšpiratívne, ale najmä prakticky, by sa školám významne uľahčil proces tvorby školských vzdelávacích programov. Zmyslom vytvorenia takejto databanky je umožniť učiteľom „vyskladať“ školský vzdelávací program z odborne kvalifikovaných a v praxi overených didaktických modelov.

Do procesu projektovania školského kurikula je nevyhnutné vtiahnuť aj ďalších odborníkov, ktorí nepochádzajú priamo z prostredia štátnych inštitúcií alebo škôl, ale sa intenzívne venujú problematike vzdelávania či už vo vysokoškolskom a akademickom prostredí, v prostredí neziskových organizácií alebo komerčných firiem.

Strategické kroky

Bez ohľadu na nejasnosti a ťažkosti, ktoré budú sprevádzať počiatočnú fázu tvorby národných vzdelávacích štandardov a štátnych vzdelávacích programov, by malo **ministerstvo školstva začať ihneď intenzívne pracovať na hľadaní spôsobu, ako by mohlo technicky a finančne podporiť vytvorenie databanky už hotových inovatívnych didaktických modelov tzv. strednej úrovne.**

Zároveň je potrebné **vytvoriť mechanizmus systémovej podpory vzniku ďalších projektov tzv. strednej úrovne,** čím sa zabezpečí funkčnosť a udržateľnosť tohto potrebného článku kurikulárnej transformácie i do budúcnosti.

4. Podrobnejšia štruktúra školských vzdelávacích programov

Revízia štátnych vzdelávacích programov umožní prepracovanie štruktúry a obsahu školských vzdelávacích programov so zámerom posilniť ich význam pri odstraňovaní informačnej nerovnosti žiakov základných a stredných škôl a ich zákonných zástupcov a vytvoriť pre nich jasne čitateľnú a informačne bohatú vzdelávaciu ponuku.

Zrozumiteľné, prehľadné a transparentné školské vzdelávacie programy umožnia lepšiu orientáciu v konkrétnych vzdelávacích ponukách všetkým aktérom vzdelávania, vrátane hodnotiteľov kvality vzdelávania, ale aj budúcich zamestnávateľov absolventov škôl.

Strategické kroky

Súčasťou školských vzdelávacích programov musia byť zrozumiteľne a zodpovedne zadefinované vzdelávacie ciele, ako aj transparentne načrtnutá vzdelávacia cesta, ktorá povedie učiteľov a žiakov k napĺňaniu nielen konkrétnych krátkodobých cieľov, ale aj dlhodobých zámerov školy. Zverejnenie systému hodnotenia žiakov, či zoznamu používaných učebníc a učebných materiálov v školských vzdelávacích programoch, by malo byť pre školy povinnosťou.

Transparentné školské vzdelávacie programy posilnia významnou mierou zavádzanie komplexného hodnotenia kvality škôl, v ktorom bude možné navzájom prepojiť externé hodnotenie škôl Štátnou školskou inšpekciou a neskôr tzv. nezávislými vzdelávacími expertmi so živým procesom autoevalvácie v školskom prostredí.

Súlad štátnych a školských vzdelávacích programov by v budúcnosti nemala posudzovať centrálna inštitúcia, ale sieť nezávislých licencovaných vzdelávacích expertov. Títo experti by mali zároveň vedieť poskytovať školám aj metodický servis, čím by sa rozšírili možnosti kvalitnej odbornej pomoci učiteľom.

5. Otvorenie trhu s učebnicami, učebnými materiálmi a metodikami

Učebnice, učebné materiály a metodiky sú dôležitou súčasťou balíka podporných materiálov, ktoré pomáhajú učiteľom a žiakom úspešne absolvovať proces výučby. V súčasnosti je potrebné vnímať tieto materiály oveľa komplexnejšie – nie sú to len učebné texty klasického typu, ale celé komplexy titulov, pokrývajúce potreby učiteľov a žiakov v celom spektre variantných foriem kurikula. Termín *učebnica* dnes zahŕňa celú sadu materiálov – klasickú učebnicu, metodiku pre učiteľa, pracovný zošit, CD, DVD, prípadne iné doplnkové materiály, vrátane online podpory na internete.

Otvorenie trhu s učebnicami a učebnými materiálmi by malo byť nosným pilierom úspešného presadenia navrhovaných reformných zámerov do vzdelávacej praxe v školách.

Súbežné zabezpečovanie pestrej ponuky kvalitných učebníc, učebných materiálov a vyššie spomenutých didaktických modelov tzv. strednej úrovne je dôležitým predpokladom implementácie reformných zámerov do každodenného života škôl.

Za výhody neregulovaného trhu s učebnicami a učebnými materiálmi možno považovať nasledujúce skutočnosti:

- ▶ dôsledne sa naplní autonómia škôl v rozhodovaní o metódach a formách vyučovania,
- ▶ učitelia a ďalší používatelia budú mať možnosť vyberať si učebnice a ďalšie materiály z viacerých vydavateľstiev, čo uľahčí potrebnú diferenciáciu vzdelávacej cesty podľa potrieb konkrétnych žiakov,

- zabezpečí sa bezproblémová dostupnosť učebníc – požadované učebnice a ďalšie materiály by mali byť na trhu dostupné počas celého školského roka, pričom prípadný výpadok alebo iné problémy bude možné okamžite riešiť siahnutím po konkurenčnej ponuke,
- predpokladaná silná konkurencia medzi tvorcami učebníc a ďalších materiálov vytvorí tlak na neustále zvyšovanie kvality a na akceptáciu aktuálnych požiadaviek zo strany škôl a nových poznatkov vo vede v pedagogickom výskume,
- presunutie zdrojov na nákup učebníc a ďalších materiálov do normatívov je delegovaním zodpovednosti na školy, čo by malo viesť k efektívnejšiemu využívaniu finančných zdrojov.

Strategické kroky

Novelou školského zákona je potrebné upraviť paragrafy, týkajúce sa učebníc a učebných materiálov tak, aby bolo možné **zabezpečiť otvorenie trhu s učebnicami a učebnými materiálmi, ich slobodnú tvorbu, vydávanie a distribúciu a voľný výber a nákup učebníc zo strany škôl.**

Učebniciam a učebným materiálom by malo byť možné udeľovať na úrovni ministerstva školstva doložku súladu so štátnymi vzdelávacími programami. Úloha doložky súladu by mala byť iba motivačná, hlavným zámerom jej zavedenia by mala byť snaha pomôcť autorom učebníc, vydavateľstvám, ale aj učiteľom, žiakom a rodičom pri orientácii na kvalitu v procese tvorby učebníc a pri ich výbere. **Doložka súladu by nemala byť povinnou súčasťou učebníc a ďalších učebných materiálov, mala by sa udeľovať iba na požiadanie autorov alebo vydavateľstva.**

Odporúčací charakter doložky o súlade učebnice so štátnym vzdelávacím programom znamená, že školám by malo byť umožnené používať aj tie učebnice a učebné materiály, ktoré doložku súladu nemajú. **Za vhodný výber učebníc a ďalších učebných materiálov by mali niesť zodpovednosť výlučne školy.**

Úhrada učebníc by mala byť zabezpečovaná priamo školou, prostredníctvom čiastky vyjadrenej v normatívoch.

Súčasťou školských vzdelávacích programov by mal byť i zoznam učebníc a učebných materiálov, ktoré škola používa. **Zoznam učebníc a učebných materiálov v školských vzdelávacích programoch by mal slúžiť aj ako nástroj na kontrolu vynakladania prostriedkov z verejných zdrojov, ktoré by mali byť účelovo viazané.**

Ak má školský vzdelávací program slúžiť aj ako východiskový dokument pri hodnotení kvality školy, v prípade učebníc a učebných materiálov to znamená, že prostredníctvom ich zoznamu budú môcť aktéri verejnej kontroly zisťovať nielen to, aké priority si škola stanovuje a či volí vhodné učebné materiály na dosiahnutie stanovených vzdelávacích cieľov, ale aj také skutočnosti, ktoré vypovedajú o tom, či je v škole pre žiakov dostatok učebníc a či škola učebnice a učebné materiály postupne inovuje, resp. vymieňa a dopĺňa.

6. Zrušenie experimentálneho overovania inovácií

V optimálne nastavenom a dobre fungujúcom dvojúrovňovom modeli štátnych a školských vzdelávacích programov, v ktorom sú záväzné vzdelávacie štandardy definované na úrovni štátu a zodpovednosť za školské kurikulum nesie škola, stráca experimentálny systém overovania inovácií opodstatnenie.

Záväzné vzdelávacie štandardy by mali byť pre všetky školy základným rámcom, ktorý by mal do istej miery limitovať vlastné predstavy školy o konkrétnej podobe vyučovacieho procesu,

preto táto špecifická úroveň posudzovania a povolovania kvality pedagogických postupov na úrovni škôl nebude viac potrebná.

Vysoká miera autonómnosti škôl a ich priama zodpovednosť za kvalitu osvojenia záväzných vzdelávacích štandardov žiakmi, by mala byť hnacím motorom vnútorných inovačných prístupov vo vzdelávaní. Zárukou splnenia povinnosti škôl zahrnúť do svojho školského kurikula v dostatočnom rozsahu a hĺbke vzdelávacie ciele, smerujúce k naplneniu záväzných vzdelávacích štandardov, by mala byť povinnosť žiakov absolvovať certifikované merania v uzlových bodoch ich vzdelávacej cesty (po ukončení jednotlivých vzdelávacích stupňov).

Inovácie vo vzdelávaní prebiehajú vo vnútri školského systému už niekoľko rokov, stále sú však limitované viacerými systémovými brzdami. Napriek prekážkam, ktoré proces inovácií v školskom systéme umelo spomaľujú, možno konštatovať, že od prvej polovice deväťdesiatich rokov, kedy sa proces vnútornej reformy školy „zdola“ formálne umožnil, sa podarilo najmä vďaka osobnej motivácii nositeľov inovatívnych myšlienok začať v školách postupne presadzovať:

inovácie kurikula (posilnením celostného zmysluplného učenia vo vzájomných súvislostiach, prepojenie učenia s reálnym životom, vytvorením triedneho, školského kurikula, školského vzdelávacieho programu),

- **zmeny metód a stratégií výchovy a vzdelávania** (poskytnutím dieťaťu možnosti výberu spôsobu edukácie, prejsť od pasivity k tvorivému a samostatnému riešeniu problémov, rozvíjať jeho vyššie myšlienkové funkcie, komunikačné zručnosti, podporovať orientáciu na pozitívne ľudské hodnoty),
- **zmeny vo vzťahoch medzi učiteľmi a žiakmi** (od direktívneho k demokratickému, pri rešpektovaní osobnosti dieťaťa a jeho individuality),
- **vytváranie pozitívnej podporujúcej sociálnej klímy,**
- **vytvorenie efektívneho systému ďalšieho vzdelávania učiteľov** (najmä v prípade komplexných didaktických modelov),
- **zmeny v riadení škôl s inovačným edukačným programom** (využitím manažérskych zručností, reštrukturalizáciou vnútorného prostredia školy, jej otvorením rodičom a širšej verejnosti).

Všetky pozitívne impulzy, ktoré môžu pomôcť naštartovať vnútornú premenu školského prostredia v školách, ktorých sa zatiaľ tieto inovatívne projekty nedotkli, je potrebné zmysluplne využiť a podporiť ich implementáciu do širšieho vzdelávacieho prúdu.

V prípade pilotného overovania variantných foriem kurikula, či ucelených vzdelávacích programov v rámci projektov, realizovaných na priamu objednávku štátu, by malo experimentálne overovanie prebiehať v súlade s transparentne zadefinovanými pravidlami (napr. pilotné zavádzanie tzv. duálneho modelu v odbornom vzdelávaní a príprave na základe medzinárodnej zmluvy medzi SR a Švajčiarskom a pod.).

Strategické kroky

Ministerstvo školstva by malo čo najskôr vypracovať súhrnný podrobný prehľad o projektoch experimentálneho overovania a podporiť implementáciu úspešne vyhodnotených projektov do bežného školského prostredia. Nastolenie poriadku v tejto oblasti by mohol uľahčiť napĺňanie databanky inovatívnych modelov tzv. strednej úrovne.

Zrušenie inštitútu experimentálneho je možné realizovať novelou školského zákona a zmenami v ďalších právnych predpisoch, ktorými sa proces experimentálneho overovania upravuje.



III. INKLUZÍVNY CHARAKTER A FLEXIBILITA ŠKOLSKÉHO SYSTÉMU

HLAVNÉ PROBLÉMY

Školské prostredie funguje v podobe pomerne uzatvoreného systému, v ktorom viacero obmedzení problematizuje prestupy žiakov v rámci jednotlivých vzdelávacích stupňov a v niektorých prípadoch aj ich postup na vyššie vzdelávacie stupne.

Nadmerné zaraďovanie žiakov do špeciálnych škôl naznačuje, že sú do nich v niektorých prípadoch umiestňovaní aj takí žiaci, ktorí do nich nepatria, resp. vzdelávanie ktorých by bolo za ideálnych podmienok efektívnejšie a zmysluplnejšie v bežnej základnej škole. Týmto konštatovaním sa nespochybňuje úprimná snaha učiteľov špeciálnych škôl poskytnúť čo najväčšiemu počtu detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami tú najlepšiu odbornú starostlivosť, iba sa odкрývajú systémové zlyhania školského vzdelávania. Tie jednoznačne poukazujú na to, že **v prípade nadmerného zaraďovania žiakov do špeciálnych škôl je hlavným problémom uzavretosť školského systému a jeho neschopnosť flexibilne reagovať na reálne potreby detí, ktoré doň vstupujú v rámci plnenia povinnej školskej dochádzky.**

V špeciálnych školách sa dnes vzdelávajú žiaci so sluchovým, zrakovým, telesným, mentálnym postihnutím, s narušenou komunikačnou schopnosťou, autizmom, chorí a zdravotne oslabení žiaci a žiaci s viacnásobným postihnutím. Zloženie detí a žiakov v špeciálnych školách sa v poslednom období výrazne zmenilo. Kým v minulosti tieto školy navštevovali žiaci prevažne s ľahším stupňom postihnutia, dnes sa v špeciálnych školách vzdelávajú najmä žiaci so stredným a ťažkým stupňom postihnutia a s viacnásobným postihnutím.

Žiaci s ľahkým stupňom postihnutia (zrakové, sluchové, telesné a mentálne) môžu byť začlenení aj do bežných materských a základných škôl a s výnimkou žiakov s mentálnym postihnutím aj do bežných stredných škôl.

Príliš vysoký počet žiakov v špeciálnych školách sa týka najmä žiakov s diagnostikovaným mentálnym postihnutím. V pozadí tohto problému síce stojí i snaha škôl získať a ponechať si dostatok žiakov a tým si zabezpečiť vyššiu úroveň financovania prostredníctvom normatívo, hlavným problémom je však skutočnosť, že **školský systém nie je schopný vygenerovať**

v bežnom prúde základných škôl také vzdelávacie prostredie, ktoré by deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami bez problémov prijalo.

Ďalším závažným problémom v systéme regionálneho školstva je systém diagnostiky špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb. **Diagnosticke nástroje na identifikáciu špeciálnych výchovno-vzdelávacích potrieb žiakov nie sú dostatočne citlivé na kultúrne odlišnosti detí zo sociálne vylúčených spoločenstiev² a sú využívané viac na stanovenie miery vychýlenia od normy ako na hľadanie konkrétnych, individuálne nastavených pedagogických postupov, ktoré by mohli deťom uľahčiť zvládnutie nárokov bežnej školy.**

Diagnostika špeciálno-psychologického poradenstva je zameraná najmä na identifikáciu problémov dieťaťa a vytvorenie akejsi deliacej čiary medzi bežným vzdelávacím potenciálom a individuálnymi vzdelávacími predpokladmi daného dieťaťa, a to napriek tomu, že najmä v prípade tzv. hraničného pásma alebo ľahkej mentálnej retardácie je objektívne stanovenie tejto deliacej čiary prakticky nemožné. Ak špeciálni psychológovia odporúčia zaradenie dieťaťa do špeciálnej školy i v takýchto nejednoznačných prípadoch, býva ich rozhodnutie väčšinou motivované úmyslom pomôcť deťom vyrovnať ich handicap. V skutočnosti je však dopad ich zaradenia do špeciálnej školy diskutabilný, nakoľko ich oberá o šancu uspieť v bežnom prúde školského systému a okliešťa im možnosti postupu vo vzdelávaní na vyšších vzdelávacích stupňoch, čo môže negatívne ovplyvniť aj ich uplatnenie sa v pracovnom procese v dospelosti.

Nadmerné zaraďovanie žiakov do špeciálnych škôl neznamena automaticky segregáciu „nepohodlných“ detí a ich cielené vyradenie z bežného vzdelávacieho systému. Naopak, ak sa tento problém vníma v kontexte, je zrejme, že môže ísť o snahu práve opačnú, keďže cieľom je vytvoriť týmto deťom špeciálne podmienky na uľahčenie prípravy do života. V tomto kontexte znejú hlasy za zrušenie špeciálnych škôl teda menej naliehavo ako výzvy na čo najrýchlejšie vytvorenie takého prostredia v bežných základných školách, do ktorého by sa mohli automaticky zaradiť všetky deti bez ohľadu na svoje obmedzenia či špeciálne potreby.

Súčasný školský systém neumožňuje vytvárať v bežných základných školách flexibilné vzdelávacie prostredie, ktoré by dokázalo bez problémov absorbovať aj deti so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, preto v ňom dochádza pomerne často k preventívnej selekcii detí, ktorá plní primárne ochrannú funkciu a ktorej hlavným cieľom je poskytnúť týmto deťom vhodnejšie vzdelávacie prostredie.

Školský systém je nastavený tak, aby pre žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami vytváral paralelné vzdelávacie cesty, ktoré sú maximálne prispôsobené ich špeciálnym vzdelávacím potrebám. Jeho závažnou chybou je však skutočnosť, že sú tieto cesty z veľkej časti slepé, pretože dopredu uzatvárajú absolventom špeciálnych škôl možnosti ďalšieho postupu na vyššie vzdelávacie stupne, a to i v takých prípadoch, kedy sa u žiakov podarí ich mentálny handicap prekonať.

Jednoduchým preradením väčšieho počtu detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami zo špeciálnych do bežných základných škôl sa problém nadmerného počtu žiakov v špeciálnych školách nedá vyriešiť, keďže bežné základné školy nie sú na inklúziu týchto žiakov, teda na ich adekvátne vzdelávanie, dostatočne pripravené. **Integrácia detí so špeciálnymi vzdelávacími potrebami do vzdelávacieho prostredia bežných škôl naráža v súčasnosti na veľké problémy, keďže sa realizuje pri nedostatočnom zabezpečení vhodných materiálnych, finančných a personálnych podmienok. Najviac viditeľným nedostatkom v tejto oblasti je slabá úroveň debarierizácie škôl.**

² Odpovede na otázku (de)segregácie rómskych žiakov vo vzdelávacom systéme na Slovensku, Nadácia otvorenej spoločnosti Open society foundation, 2011

Za debarierizáciu škôl možno považovať úpravu vstupov do budovy školy a priestorov školy tak, aby sa deti alebo žiaci so zdravotným postihnutím mohli pohybovať po budove školy voľne, bez pomoci ostatných. Ide predovšetkým o vybudovanie šikmých plošín a v prípade viacposchodových budov o vybudovanie výťahových plošín alebo zakúpenie tzv. schodolezov.

V súčasnosti sa osobitne nevyčleňujú finančné prostriedky na debarierizáciu škôl. Zriaďovatelia škôl odstraňujú bariéry, ktoré bránia postihnutým deťom vo voľnom pohybe iba z finančných prostriedkov, ktoré ušetria v rámci riadnych noriem.

Nedostatočné je však i poskytovanie vhodnej metodologickej pomoci učiteľom, ktorí sa integrovaným žiakom venujú a alarmujúco nízky je i počet asistentov, psychológov, špeciálnych pedagógov a ďalších odborných pracovníkov v školách.

Bežné základné školy pomerne často integrujú žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, resp. vytvárajú špeciálne triedy bez toho, aby mali vytvorené potrebné podmienky na ich vzdelávanie. Motiváciou k takémuto konaniu je možnosť získať na týchto žiakov zvýšený finančný normatív. Základné školy však len výnimočne zamestnávajú školských špeciálnych pedagógov a vzhľadom na veľký počet škôl, ktoré majú do svojho prostredia integrovaných žiakov, centrá špeciálno-pedagogického poradenstva nestačia pravidelne pracovať so všetkými žiakmi. V takto nastavenom prostredí bežnej školy môže niekedy integrácia priniesť deťom viac problémov ako pozitív. Integrované deti sa v škole cítia často osamotené, kolektív spolužiakov ich prehliada, odmieta alebo šikanuje, slabo prosperujú, nezažívajú pocit úspechu ale skôr pocit sociálneho vylúčenia. Výsledkom potom môžu byť ďalšie poruchy – poruchy správania, psychosomatické ochorenia, neurologické problémy, odpor ku škole, neskôr záškoláctvo.

Uzavretosť vzdelávacieho systému a problematiku zavádzanie integrovaného spôsobu vzdelávania má obzvlášť negatívne dopady na deti zo sociálne vylúčených spoločností, najmä na skupiny rómskych žiakov, ale aj deti cudzincov a imigrantov. V každej fáze vzdelávacieho procesu, resp. v jednotlivých uzlových bodoch ich vzdelávacej cesty, sa tieto skupiny detí stretávajú so špecifickými problémami, ktoré do značnej miery spôsobuje nevhodné, resp. málo flexibilné vzdelávacie prostredie. V širšom kontexte možno medzi tieto problémy zahrnúť aj **nízku pripravenosť týchto detí na plnenie povinnej školskej dochádzky**, či neskôr ich **predčasný odchod zo vzdelávacieho systému bez ukončenia kvalifikácie**.

Uzavretosť školského systému komplikuje mladým ľuďom a dospelým aj **návrat do vzdelávacieho systému za účelom dokončenia vzdelávacieho stupňa** v prípade, že zo systému vzdelávania predčasne odišli bez ukončenej kvalifikácie.

KONCEPČNÉ ZÁMERY

1. Podpora inklúzie a rešpektovania individuálnych vzdelávacích potrieb v školskom systéme

Zabezpečenie rovnosti adekvátnych vzdelávacích príležitostí pre všetky deti bez rozdielu by malo byť základným princípom vzdelávacieho systému. Primeraná integrácia detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami je síce v školskom systéme formálne podporovaná už dnes, **do budúcnosti je však potrebné zamerať sa na oveľa hlbšiu premenu školského systému v zmysle otvoreného a flexibilného inkluzívneho vzdelávania.**

Školský systém by mal podporovať rôznorodosť vzdelávacích ciest, ich vzájomnú kompatibilitu a prepojenosť za účelom umožnenia všetkým žiakom dospieť rozličnými

spôsobmi a tempom k spoločným vzdelávacím cieľom, zadefinovaným prostredníctvom národných vzdelávacích štandardov pre jednotlivé vzdelávacie stupne.

Zásada rovného prístupu ku vzdelaniu nevylučuje identifikáciu špeciálnych vzdelávacích potrieb, ale naopak predpokladá, že **na základe kvalitnej diagnostiky, pravidelnej rediagnostiky a komplexného súboru podporných opatrení, bude vzdelávací systém schopný ponúknuť každému dieťaťu takú vzdelávaciu cestu, v rámci ktorej mu kvalifikovaný tím pedagogických a ďalších odborníkov pomôže maximálne rozvinúť jeho individuálny potenciál.**

Pre všetkých, ktorých špeciálne potreby to vyžadujú, by mal systém vytvárať adekvátne podporné mechanizmy. Prioritou je zabezpečiť v systéme ničím nelimitovanú možnosť voľby – okrem inkluzívne nastaveného prostredia bežných základných škôl **je preto potrebné v systéme ponechať aj možnosť kvalitnej odbornej starostlivosti v špeciálnych školách a zariadeniach a vo výberových školách pre deti s nadaním a mimoriadnym potenciálom.**

Do špeciálnych škôl by však mali byť zaradované výlučne deti so zdravotnou indikáciou, pričom deti s ľahkou mentálnou retardáciou a deti v tzv. hraničnom pásme by mali byť automaticky zaradované do bežných základných škôl. Do špeciálnych škôl rovnako nepatria deti, u ktorých sú diagnostikované poruchy učenia a správania.

Rozvinutý inkluzívny vzdelávací systém by mal byť v budúcnosti schopný prijať všetkých žiakov do bežného vzdelávacieho prúdu, bez ohľadu na ich špeciálne potreby. Konkrétne kontúry jeho podoby sa však môžu začať črtať až vtedy, keď sa začnú dôsledne uplatňovať navrhované opatrenia, smerujúce k podpore inkluzívneho vzdelávania.

Strategické kroky

V školskom systéme je žiaduce sprísniť kontrolu dodržiavania opatrení, ktoré zakazujú zaradovanie detí do špeciálnych škôl alebo tried z dôvodu etnickej príslušnosti, problematického sociálneho zázemia alebo z dôvodu diagnostikovaných porúch učenia a správania. Na tento účel je potrebné vypracovať na úrovni ministerstva školstva nový mechanizmus kontroly a sankcionovania porušovania pravidiel školami i jednotlivcami.

V právnych predpisoch je potrebné vykonať úpravy, ktoré zrovnoprávnia pracovné zaradenie a finančné ohodnotenie odborných pracovníkov s postavením učiteľov. V systéme financovania škôl je nevyhnutné vykonať také úpravy, ktoré umožnia do normatívneho financovania bežných základných škôl zahrnúť aj čiastku, určenú na zaplatenie zvýšeného počtu asistentov, špeciálnych pedagógov, psychológov a ďalších odborných pracovníkov, ktorí tak budú môcť pôsobiť priamo v školách a pomôžu deťom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami zvládať vzdelávací program bežnej školy.

Zároveň je nevyhnutné skvalitniť diagnostiku detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, vrátane diagnostiky detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. zo sociálne vylúčených spoločenstiev. Aktualizácia diagnostických testov a ich prispôsobenie kultúrnym špecifikám a individuálnym potrebám detí by mala byť spolu s novým systémom pravidelnej povinnej rediagnostiky nielen v špeciálnych školách, ale aj v bežných školách, v ktorých sú integrované deti so špeciálnymi potrebami, významným nástrojom na zníženie rizika nežiaducej diskriminácie detí a na vytvorenie optimálnych podmienok na ich vzdelávanie a rozvoj ich potenciálu.

V špeciálnych školách je potrebné zabezpečiť povinnú rediagnostiku detí, u ktorých je diagnostikovaná mentálna retardácia, po ukončení 1., 2. a 3. ročníka. Umožní to zachytiť

pozitívne vývinové posuny detí, na základe ktorých by sa mohlo odporučiť ich preradenie do inkluzívneho vzdelávania v rámci vzdelávacieho programu bežnej základnej školy.

V školskom systéme je potrebné zrušiť duálny systém poskytovania špeciálnych poradenských služieb.

2. Podpora vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve

Včasná príprava na vstup do školského prostredia je dôležitá pre všetky deti, najmä však pre deti zo sociálne vylúčených spoločností. Z tohto dôvodu **je nevyhnutné zabezpečiť pre všetky deti bez rozdielu pestrú ponuku predškolských výchovno-vzdelávacích a podporných sociálnych programov**, pričom najmä vo vzťahu k deťom, ktoré potrebujú pred vstupom do školy intenzívnejšiu pomoc za účelom vyrovnania ich šancí uspieť v procese vzdelávania v bežnej základnej škole, **je potrebné využívať nielen inštitucionálne prostredie materských škôl, ale aj vytvárať nové možnosti predškolskej prípravy, založené na neinštitucionálnej báze predškolského vzdelávania a sociálnej starostlivosti.**

Prioritou by malo byť zabezpečenie dostupnosti vysoko kvalitných inkluzívnych služieb vzdelávania a sociálnej starostlivosti v ranom detstve pre každé dieťa a jeho rodinu. Iba tak je možné vo všetkých deťoch bez rozdielu uvoľniť potenciál a v súlade s ich individuálnymi potrebami ich pripraviť na vstup do školy. Všeobecne dostupné kvalitné programy predškolského vzdelávania a sociálnej starostlivosti môžu zároveň prispieť k zapájaniu sa rodičov a ďalších rodinných príslušníkov do súvisiacich opatrení na zlepšenie zamestnanosti a uľahčiť im vstup do procesu do ďalšieho vzdelávania³.

Rovný prístup pre každého ku kvalitnému vzdelávaniu a sociálnej starostlivosti v ranom detstve býva spravidla prospešnejší ako opatrenia zamerané výlučne na tzv. problémové skupiny⁴, preto **je potrebné nastaviť systém predškolského vzdelávania a sociálnej starostlivosti tak, aby ponúkal pestré možnosti a formy zapojenia sa do rozmanitých programov pre všetky deti.** Špecifické potreby detí zo sociálne vylúčených spoločností si však okrem spustenia ponuky programov budú vyžadovať i nasadenie určitých ochranných a podporných opatrení na odstránenie prekážok, ktoré im v prijímaní ponúkaných služieb reálne bránia.

O vhodných podobách podpory vzdelávania a starostlivosti v ranom detstve je potrebné uvažovať komplexne, v súvislostiach, ktoré naznačujú navrhované zmeny vo vnútri školského systému. **Je pravdepodobné, že ak sa podarí zmeniť školské prostredie v prospech rozvoja inkluzívneho vzdelávania, zmení sa do istej miery i charakter doteraz poskytovaných služieb predškolskej starostlivosti a vzdelávania.**

Zníženie tlaku na pripravenosť žiaka pri nástupe do školy a pri jeho adaptovaní sa na školské prostredie, ktoré je dnes v dôsledku rozsiahleho základného učiva príliš orientované na výkon, by malo priniesť aj zmenu filozofie predškolskej prípravy a nové možnosti pre rozšírenie ponuky kvalitných programov vzdelávania a sociálnej starostlivosti. Aj z týchto dôvodov je možné predpokladať, že popri kvalitnej odbornej predškolskej príprave v materských školách vzrastie ponuka aj ďalších foriem vzdelávania a sociálnej starostlivosti, ktoré budú ponúkať rôzni poskytovatelia týchto služieb v podobe neformálneho vzdelávania. **Materské centrá, komunitné centrá a ďalšie subjekty, ktoré sa už dnes deťom v predškolskom veku úspešne venujú⁵, si preto zaslúžia rovnakú podporu pri zabezpečovaní vzdelávania a sociálnej starostlivosti v ranom veku ako materské školy.**

3 Brusel, 17.2.2011 KOM(2011) 66 v konečnom znení, OZNÁMENIE KOMISIE, Vzdelávanie a starostlivosť v ranom detstve: zabezpečenie optimálneho začiatku pre všetky naše deti vo svete budúcnosti

4 tamtiež

5 Výskumná správa z projektu Dopadová štúdia o materských centrách na Slovensku, marec 2008

Strategické kroky

Pri hľadaní podporných mechanizmov na rozvoj predškolskej starostlivosti je potrebné klásť dôraz na **podporu tzv. kombinovaných programov vzdelávania a sociálnej starostlivosti, ktoré by mali byť zamerané na úzke prepojenie kvalitnej inštitucionálnej i neinštitucionálnej formy predškolskej prípravy na pôde materských škôl, materských centier, komunitných centier a pod. s rodinným prostredím dieťaťa.** Medzinárodné skúsenosti ukazujú⁶, že najefektívnejšími prístupmi vo výchove a vzdelávaní detí predškolského veku, najmä v prípade detí zo sociálne vylúčených spoločností, sú tie, ktoré nielen podporujú intenzívne prepojenie výchovno-vzdelávacích a sociálnych programov s rodinným prostredím dieťaťa, ale sú na toto prepojenie priamo zacielené.

Ako príklad kvalitnej komplexnej starostlivosti presahujúcej rámec formálnych vzdelávacích programov garantovaných štátom možno spomenúť projekt Cez deti k rodine, ktorý realizuje občianske združenie eMKlub v Kremnici.

Cieľom projektu je ozdravenie spoločenského života v meste Kremnica a okolí, so zameraním predovšetkým na deti a mládež zo sociálne vylúčených spoločností (najmä na rómske deti, deti a mládež so sluchovým handicapom, deti a mládež z detských domovov a zo špeciálnych internátnych škôl). V rámci projektu občianske združenie zriadilo niekoľko výchovno-vzdelávacích a sociálnych inštitúcií, resocializačných pracovísk a charitných stredísk, ktoré využívajú komplexný prístup k riešeniu problémov konkrétnych detí a ich rodín, spolupracujú v synergickom efekte na spoločnom ciele (súkromná spojená základná škola s materskou školou, súkromná základná umelecká škola, súkromný školský internát, súkromné osemročné gymnázium, koordináčne a komunitné centrum – súkromné centrum voľného času Nádvorie).

Aktivity v rámci projektu sú prepájané najmä prostredníctvom Modelového centra dennej starostlivosti, ktoré je dobrým príkladom praktického uchopenia návrhov na komplexné riešenie problematiky vzdelávania a sociálnej starostlivosti v ranom detstve. Základom modelového centra je súkromná materská škola, v ktorej sa deti pripravujú na vstup do školského vzdelávania. Okrem klasickej výchovno-vzdelávacej činnosti v zmysle štátnych vzdelávacích programov pre predškolský vzdelávací stupeň ISCED 0 sa tu deťom a ich rodičom poskytuje aj sociálna starostlivosť. V zariadení sa realizuje aj časť adaptačného programu pre dievčatá z útulku v Kremnici. V modelovom centre je zároveň od školského roku 2004/2005 umiestnená aj základná škola, základná umelecká škola a klubové priestory. Centrum voľného času Nádvorie sa okrem iných aktivít venuje aj deťom, ktoré sa nachádzajú v ústavnej starostlivosti alebo ju ukončili a snažia sa ich pripraviť na samostatný život.

Požiadavka na zavedenie povinného posledného ročníka materskej školy pre všetky 5-ročné deti je v zmysle vyššie uvedených argumentov neopodstatnená, preto je žiaduce vyňať ju z úloh, zadefinovaných v Programovom vyhlásení vlády SR na roky 2010 až 2014 a zámery vlády predefinovať v zmysle navrhovaných opatrení.

Celoplošné zavedenie povinného posledného ročníka materských škôl by síce formálne zabezpečilo inštitucionálnu predškolskú prípravu pre všetky deti bez rozdielu, avšak **iba v trvaní jedného roka, čo je z hľadiska konečných efektov nedostatočne dlhé časové obdobie.** Ďalšou nevýhodou by bolo, že by sa tak **podarilo podchytiť iba deti vo veku vyššom, v akom odborníci odporúčajú začať s cielenou odbornou starostlivosťou.** Tým, že by deti povinne vstupovali v piatich rokoch do materských škôl **by sa však mohol zároveň znížiť záujem ich rodičov o využívanie vzdelávacích a sociálnych programov určených pre mladšie deti,** ktorý je už v súčasnosti príliš nízky. Takýto krok by teda v konečnom dôsledku mohol priniesť práve opačné efekty, ktoré sa návrhmi, smerovanými k rozšíreniu ponuky programov vzdelávania a sociálnej starostlivosti v ranom detstve sledujú. **Namiesto rozvoja komplexných programov predškolskej prípravy by mohlo paradoxne dôjsť k útlmu ponuky rôznorodých vzdelávacích a sociálnych služieb, zameraných nielen na**

6 Vzdelávaní a péče v raném dětství v Evropě: překonávání sociálních a kulturních nerovností, © Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2009. © Ústav pro informace ve vzdělávání, 2010.

predškolákov ale aj mladšie deti a ich rodičov, a to najmä vzhľadom na nedostatok verejných zdrojov, ktoré je možné na podporu programov vzdelávania a sociálnej starostlivosti v ranom detstve v budúcnosti vyčleniť a ktoré by boli v prípade zavedenia celoplošne povinnej materskej školy pravdepodobne smerované výlučne do prostredia materských škôl.

Zmysluplná podpora rozvoja programov vzdelávania a sociálnej starostlivosti v ranom detstve bude vyžadovať súčinnosť ministerstva školstva s ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny.

3. Štandardizácia podmienok vstupu do školského vzdelávania

Za účelom včasného a odborného podchytenia problémov detí, ktoré napriek účasti v programoch vzdelávania a sociálnej starostlivosti v materských školách a iných zariadeniach, alebo v dôsledku neúčasti v týchto programoch, alebo z iných dôvodov nebudú vo veku 6. rokov dostatočne pripravené na plnenie povinnej školskej dochádzky, je potrebné zaviesť do školského systému opatrenia, ktoré im pri vstupe do školy pomôžu vyrovnať štartovaciu čiaru s ostatnými vrstovníkmi. **Na tento účel by mali byť zriaďované 0-té ročníky v základných školách, ktorých úloha a náplň by mali byť iné v porovnaní s dnešným modelom 0-tých ročníkov.**

Zrušením možnosti odloženia plnenia povinnej školskej dochádzky o jeden rok a zavedením tzv. prípravného 0-tého ročníka by sa mohla výrazne posilniť rovnosť v prístupe ku vzdelaniu bez ohľadu na mieru aktuálnej pripravenosti dieťaťa na vstup do školy, samozrejme za predpokladu, že sa na pôde základnej školy, konkrétne v prípravnom 0-tom ročníku, vytvoria adekvátne podmienky na zabezpečenie odbornej pedagogickej starostlivosti pre všetky deti, ktorým špecifické problémy bránia začať riadne plniť povinnú školskú dochádzku.

V takto nastavenom modeli vstupu detí do školského prostredia je zároveň nevyhnutné **zabezpečiť objektívne posudzovanie zrelosti detí a ich školskej pripravenosti pri zápise do základnej školy ako aj kvalitnú diagnostiku detí so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.**

Strategické kroky

V školskom zákone je potrebné upraviť pravidlá plnenia povinnej školskej dochádzky tak, aby mohlo byť plnenie povinnej školskej dochádzky, resp. povinného vstupu do školského vzdelávania odložené iba v mimoriadne závažných prípadoch, výlučne na odporúčanie lekára.

Povinnosť nástupu na plnenie povinnej školskej dochádzky je potrebné upraviť v znení, ktoré zaručí, že každé dieťa, ktoré do 31. augusta daného roku dosiahne vek 6 rokov nastúpi do bežnej základnej školy, kde bude navštevovať buď riadny 1. ročník, alebo 0-tý ročník (v opodstatnených prípadoch bude zaradené do 1. ročníka v špeciálnej škole). Zaradenie dieťaťa do uvedených ročníkov bude realizované na základe posúdenia jeho zrelosti a školskej pripravenosti pri zápise do školy.

Z dôvodu potreby objektívneho posúdenia pripravenosti dieťaťa na školské vzdelávanie je potrebné do istej miery zjednotiť podobu zápisu do školy. **Forma zápisu by mala byť ponechaná na rozhodnutí školy, kritériá posudzovania pripravenosti detí na školské vzdelávanie by však mali byť jednotné, zrozumiteľne stanovené a pre školy záväzné.** Zosúladením podoby zápisu detí do prvého ročníka základnej školy sa posilní objektivita pri identifikácii individuálnych vzdelávacích potrieb všetkých žiakov bez rozdielu a vytvorí sa základné východisko ďalšieho postupu, ktorý by mal smerovať k posúdeniu týchto potrieb a k vypracovaniu plánu, ako majú učitelia tieto potreby v školskom prostredí naplňať.

Pre deti, u ktorých sa pri zápise preukáže nedostatočná zrelosť či nedostatočná školská pripravenosť je potrebné zriadiť v základných školách prípravné 0-té ročníky. Prípravné ročníky by mali navštevovať všetky deti bez rozdielu, bez ohľadu na etnickú príslušnosť, príslušnosť k sociálne vylúčeným spoločnostiam, či špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby. 0-té ročníky by mali mať teda širší záber pôsobnosti ako je tomu v súčasnosti, kedy sa zriaďujú výlučne pre deti z marginalizovaných skupín, najmä pre rómskych žiakov. **V tomto zmysle by sa v 0-tých ročníkoch začalo dôsledne zavádzať inkluzívne prostredie.**

Úlohu 0-tých ročníkov je potrebné rozšíriť. **Výučba v 0-tých ročníkoch by mala byť zameraná na vyrovnanie rozdielov detí v školskej pripravenosti a na individuálny rozvoj detí, nie na preberanie rozloženého učiva 1. ročníka základnej školy, ako je tomu dnes.** Vzdelávací proces v 0-tom ročníku by mal smerovať k zvládnutiu obsahových a výkonových štandardov vzdelávacieho stupňa ISCED 0, ktoré sa v prostredí predškolského vzdelávania považujú za jasné vymedzenie predpokladov školskej pripravenosti.

0-tý ročník by sa nemal započítavať do doby plnenia povinnej školskej dochádzky, čo do istej miery prispeje k eliminácii rizika predčasného odchodu žiakov zo školského systému bez ukončeného stupňa vzdelania.

4. Posilnenie flexibility vo vnútri vzdelávacieho systému

Predpokladané zadefinovanie nových záväzných vzdelávacích štandardov a nových štátnych vzdelávacích programov umožní školám diferencovanejšie pristupovať ku konkrétnym žiakom. Školám by sa mali pri dodržaní záväzných vzdelávacích štandardov otvoriť nové možnosti optimálneho rozloženia záťaže žiakov v jednotlivých ročníkoch, čo im umožní flexibilne sa prispôbovať individuálnym potrebám svojich žiakov. **Slabšie prospievajúce deti získajú čas na pomalšie tempo zvládnutia základného učiva, tí ostatní by mali dostať v škole príležitosť naučiť sa niečo navyše a ísť viac do hĺbky základného učiva.**

Dôsledné naplnenie cieľov kurikulárnej transformácie by malo učiteľom umožniť pracovať s deťmi v menších skupinách, zostavenými podľa individuálnych potrieb detí. Podobné postupy sa osvedčili napr. vo Fínsku, kde sa princíp zgrupovania žiakov za účelom vyrovnávania ich školského výkonu v rôznych vzdelávacích oblastiach považuje za jeden z nosných pilierov tzv. „fínskeho úspechu“, opakovane dosahovanom v medzinárodných meraniach OECD PISA. **Podmienkou je, aby sa zgrupovanie detí využívalo iba za účelom poskytnúť dieťaťu v istých oblastiach jeho školského výkonu, v ktorých buď zaostáva, alebo naopak, v ktorých napreduje rýchlejšie ako jeho spolužiaci, špecificky zameranú pomoc.** Zgrupovanie detí sa nesmie realizovať za iným účelom, ktorý by deti neopodstatnene vyčlenil z triedneho kolektívu, ani nesmie mať dlhodobý charakter. **Len tak ho bude možné v školskom systéme akceptovať ako podporný prvok vo vzdelávaní a nie ako skrytý nástroj na segregáciu žiakov.**

Zavedenie nových vzdelávacích štandardov a nového systému rozvoja kvality vzdelávania, súčasťou ktorého by mal byť i nový mechanizmus objektívneho externého certifikačného merania žiakov v uzlových bodoch vzdelávacieho systému⁷, teda po ukončení jednotlivých vzdelávacích stupňov, by malo prispieť k zvýšeniu flexibility a priepustnosti naprieč celým vzdelávacím systémom.

⁷ Pozri kapitolu č. IV. MERANIE A HODNOTENIE KVALITY VZDELÁVANIA

Nový spôsob ukončovania vzdelávacích stupňov (absolvovanie výstupného testu v uzlovom bode vzdelávacej cesty) umožní do značnej miery narušiť súčasné systémové obmedzenia, ktoré neprimerane okliešťujú vzdelávacie príležitosti najmä žiakov zaradených do špeciálnych škôl a znemožňujú im pokračovať vo vzdelávaní na vyšších vzdelávacích stupňoch. Po absolvovaní výstupného testu, zodpovedajúcemu záväzným vzdelávacím štandardom vzdelávacích stupňov bežných škôl, by pre nich nemalo viac existovať formálne obmedzenie, pre ktoré by nemohli pokračovať vo vzdelávaní na vyššom vzdelávacom stupni v školách podľa vlastného výberu.

Zavedenie výstupných testov v uzlových bodoch vzdelávacej cesty by malo uľahčiť aj opätovný návrat do vzdelávacieho procesu neúspešným žiakom základných a stredných škôl, ktorí vzdelávanie predčasne ukončili alebo prerušili.

Štandardizácia postupu naprieč vzdelávacími stupňami v podobe povinnosti absolvovať test v uzlovom by mala uľahčiť zaradenie do školského systému aj tým žiakom, ktorí dlhodobo žili alebo žijú v zahraničí, nakoľko ich odbremení od povinnosti každoročného absolvovania tzv. postupových skúšok, zloženie ktorých je podmienkou ich zaradenia do príslušných ročníkov. Pri zmene školy alebo pri návrate žiaka do školského vzdelávania po dlhšej absencii by mala byť škola schopná vypracovať pre žiaka individuálny vzdelávací program, v rámci ktorého mu pomôže vyrovnať úroveň jeho vedomostí a zručností s výkonmi jeho spolužiakov tak, aby mohli pri ukončení vzdelávacieho stupňa spoločne s ostatnými spolužiakmi absolvovať výstupný test.

Strategické kroky

V školskom zákone je potrebné zrušiť obmedzenia, ktoré upravujú vzdelávacie cesty tak, že znemožňujú absolventom špeciálnych škôl pokračovať vo vzdelávaní na vyššom stupni v školách podľa vlastného výberu, ale dopredu vylučujú ich vstup do škôl s náročnejším vzdelávacím programom, ukončovaným maturitnou skúškou. **Absolvovanie výstupného testu po ukončení vzdelávacieho stupňa ISCED 2 by malo byť pre všetkých bez rozdielu vstupenkou na akúkoľvek školu vyššieho vzdelávacieho stupňa.**

Uľahčenie opätovného návratu do vzdelávacieho systému za účelom získania vzdelania istého vzdelávacieho stupňa by malo spočívať v **zrušení povinnosti zúčastniť sa doplňujúceho vzdelávacieho kurzu,** ktoré sú dnes za týmto účelom organizované na základných školách. Pre tých, ktorí budú chcieť možnosť odborného pedagogického vedenia dobrovoľne využiť, je potrebné i naďalej zabezpečovať pestrú ponuku vzdelávacích programov, zameraných na doplnenie učiva daného vzdelávacieho stupňa, pričom **školami, poskytujúcimi doplnkové vzdelávacie kurzy by mali byť ako základné, tak aj stredné školy.** Doplnkové vzdelávacie kurzy by mali byť ukončované výstupným testom pre ukončenie vzdelávacieho stupňa ISCED 2.

V oblasti financovania škôl je potrebné upraviť normatívne financovanie tak, aby bolo školám umožnené zaraďovanie žiakov do menších skupín za účelom ich individuálneho rozvoja.



IV. EFEKTÍVNOSŤ ODBORNÉHO VZDELÁVANIA A PRÍPRAVY

HLAVNÉ PROBLÉMY

Proces prípravy na zavedenie zákona o odbornom vzdelávaní do praxe nebol dostatočne dlhý a najmä nebol kvalitne manažovaný, čo vnieslo viacero problémov i do úzko vymedzenej oblasti vzťahov medzi školami a zamestnávateľmi, ktorú zákon upravuje. Napriek tomu, že zákon vytvoril určité mechanizmy zabezpečujúce účasť zamestnávateľov v odbornom vzdelávaní a príprave v stredných odborných školách, zamestnávatelia nie sú pre vstup do odborného vzdelávania a prípravy dostatočne motivovaní. Dôvodom je nízka úroveň informovania o možnostiach, ktoré nová právna úprava zamestnávateľom poskytuje, ale aj nejasné a nečitateľné zadefinovanie viacerých ustanovení zákona, ako napr. ustanovenia o Fonde rozvoja OVP, rade vlády, regionálnych radách, pracovných zmluvách, uzatváraných so žiakmi, atď.

Jedným z ďalších rizík, ktoré zákon o odbornom vzdelávaní a príprave nerieši dostatočne, sú i nevyjasnené kompetencie zamestnávateľov. Nové pravidlá neobsahujú presnejšiu definíciu miery zapojenia zamestnávateľov a ich združení do procesu formovania obsahu vzdelávania a spôsobu výučby, čo v praxi znamená, že ich prakticky nič nezaväzuje vstupovať do tohto procesu a aktívne ovplyvňovať jeho výstupy. Zároveň je problematicky zadefinovaný i spôsobu vytvárania „plánu potrieb trhu práce“, keďže je model prognózovania potrieb trhu založený na „domnienke zamestnávateľa“.

KONCEPČNÉ ZÁMERY

Od vzdelávacieho systému v trhovo orientovanej ekonomike sa požaduje zabezpečenie prípravy ľudských zdrojov v zodpovedajúcej štruktúre a flexibilná reakcia na požiadavky trhu práce. **Odborné vzdelávanie a príprava by mali dávať dôraz na zručnosti a praktické skúsenosti pred teoretickými vedomosťami**, preto sú príťažlivejšie pre ľudí, ktorí uprednostňujú znalosť remesla pred akademickým vzdelávaním, napríklad na vysokej škole.

Cieľom odborného vzdelávania a prípravy by mala byť príprava na výkon povolania a odborných činností a dôraz na zručnosti a praktické skúsenosti pred teoretickými vedomosťami. Tomuto cieľu by mali byť prispôsobené aj vzdelávacie programy strednej odbornej školy, ktorých neoddeliteľnou súčasťou je praktické vyučovanie zamerané na získanie praktických zručností, návykov a schopností nevyhnutných pre výkon povolania a pracovných činností.

Ďalším rozmerom efektívnosti odborného vzdelávania a prípravy je uplatnenie potrieb a požiadaviek praxe v procese vzdelávania. Predpokladom na efektívne prepojenie potrieb trhu práce a vzdelávacieho systému je definovanie kvalifikačných štandardov, teda požiadaviek zamestnávateľov na to, aké vedomosti, zručnosti a kompetencie si musí absolvent osvojiť, aby mohol v rámci povolania vykonávať konkrétne pracovné činnosti na danej pracovnej pozícii⁸.

Budovanie takéhoto vzťahu medzi potrebami trhu práce a vzdelávacím systémom je však možné len za plnej podpory sektorov vzdelávania, práce, odbornej prípravy a zástupcov zamestnávateľov.

Vývoj v odbornom vzdelávaní sa ubera od jednorazovo daných „statických“ poslání k celoživotnej zamestnanosti, čo vyžaduje schopnosť pružne a prispôsobivo reagovať na požiadavky trhu práce prostredníctvom sústavného obnovovania a rozširovania si vedomostí a zručností. Dôraz je potrebné klásť aj na opatrenia zamerané na podporu tvorivosti a podnikateľského ducha a na vzbudenie záujmu o štúdium u osôb, ktoré predčasne ukončili školskú dochádzku⁹.

1. Zvýšenie záujmu žiakov o odborné vzdelávanie a prípravu

Demografický vývoj v poslednom období, trend uprednostňovania všeobecného vzdelávania, ale aj informačná nerovnosť žiakov základných škôl a ich zákonných zástupcov o oblasti odborného vzdelávania a prípravy spôsobili klesajúci záujem o odborné vzdelanie a pokles počtu žiakov nastupujúcich na odborné školy¹⁰.

Žiaci základných škôl sa v súčasnosti často kvôli prevyšujúcej ponuke nad dopytom dostanú na ľubovľuhú strednú školu, ktorú si vyberú, bez ohľadu na ich vzdelanostnú úroveň a predpoklady na ďalšie štúdium. **Táto možnosť spôsobuje nástup žiaka na nesprávnu vzdelávaciu cestu.** Nakolko v populácii budú vždy aj žiaci, ktorí nemajú predpoklady na získanie univerzitného vzdelania, je potrebné, aby sa žiakom v základných školách venovala pozornosť v oblasti poradenstva pri výbere vzdelávacej cesty a v oblasti výberu povolania.

Strategické kroky

Stanoviť základné (minimálne) podmienky, za ktorých sa bude môcť žiak základnej školy prihlásiť na vybraný študijný odbor príslušného druhu strednej školy a sťaženie podmienok na získanie maturity. Stanoviť merateľné kritériá a limity pre prijímacie konanie absolventov základných škôl do stredných škôl tak, aby tieto korešpondovali s obsahom a rozsahom príslušných štátnych vzdelávacích programov a vyžadovať ich dodržiavanie. Za merateľné kritérium možno považovať prospech v základnej škole, výsledky v certifikovaných meraniach a výsledky skúšok súvisiacich s prijímacím konaním. Stanovenie merateľných kritérií pre prijímacie konanie nemožno ponechať iba na stredné školy, pretože v ich prípade v prijímacom konaní jednoznačne rozhodujú ekonomické záujmy.

⁸ Európsky kvalifikačný rámec pre celoživotné vzdelávanie, Európska komisia, Vzdelávanie a kultúra 2009

⁹ Nové zručnosti pre nové pracovné miesta - Predvídanie a zosúladovanie potrieb trhu práce a zručností, Európska komisia, 2008

¹⁰ Štatistika UIPŠ o vývoji stredných škôl

Predpokladom pre zvýšenie záujmu žiakov základných škôl o štúdium na strednej odbornej škole je **zavedenie prierezového predmetu, resp. prierezovej témy s cieľom poskytovať žiakom poradenstvo v oblasti profesijnej orientácie formou zážitkového vzdelávania v siedmom alebo ôsmom ročníku základnej školy a zavedenie kariérového poradenstva v základných a stredných školách.**

V dlhodobom horizonte by bolo efektívne uvažovať o úprave štátneho vzdelávacieho programu v ISCED 2 tak, aby bolo možné od 5. ročníka diferencovať vzdelávanie a výchovu žiakov podľa ich predpokladov pre ďalšie štúdium v stredných školách.

Vytvoriť ukazovatele (indikátory) kvality, ktorých zverejňovaním všetkými strednými odbornými školami sa vytvoria predpoklady ku zníženiu informačnej nerovnosti žiakov základných škôl a ich zákonných zástupcov.

V spolupráci so zamestnávateľmi pripraviť systém informovania žiakov a ich zákonných zástupcov o možnostiach získať odborné vzdelanie v odborných školách. Cieľom by mala byť možnosť navštíviť podniky a firmy, oboznámiť sa s jednotlivými povolaniami a profesiami a v prípade záujmu o dané povolanie aj s podmienkami štúdia.

2. Posilnenie vstupu zamestnávateľov do odborného vzdelávania a prípravy

Napriek tomu, že zákon o odbornom vzdelávaní a príprave vytvoril mechanizmy zabezpečujúce účasť zamestnávateľov v odbornom vzdelávaní a príprave v stredných odborných školách, zamestnávatelia nie sú dostatočne motivovaní pre vstup do odborného vzdelávania a prípravy. **Zamestnávatelia nepoznajú dostatočne možnosti, ktoré im poskytuje zákon a nie sú dostatočne informovaní o bonusoch, ktoré pre nich vyplývajú z ich účasti na odbornom vzdelávaní a príprave.**

Zákon o odbornom vzdelávaní nejasne definuje mieru zapojenia zamestnávateľov a ich združení do procesu formovania obsahu vzdelávania s cieľom, aby zamestnávatelia vstupovali do definovania kvalifikačných štandardov, teda dohodnutých a štruktúrovaných popisov kvalifikácií zodpovedajúcich odborných spôsobilostí. Zamestnávatelia by mali ako prví pomenovať potrebný obsah vzdelávania v súlade s požiadavkami trhu práce, čo by umožnilo školám tvoriť vzdelávacie programy reagujúce na aktuálne potreby trhu práce.

Strategické kroky

Zákon č. 184/2009 Zb. z. o odbornom vzdelávaní a príprave je potrebné novelizovať. Úpravy zákona je žiaduce realizovať v súlade s nasledovnými koncepčnými zámermi:

- ▶ Sfunkčniť systém koordinácie odborného vzdelávania a prípravy pre trh práce zjednodušením štruktúry poradných orgánov v oblasti odborného vzdelávania a prípravy, znížením formalizmu rokovaní Rady vlády SR pre odborné vzdelávanie a úpravou postavenia sektorových rád pre odborné vzdelávanie a prípravu zriadených zo zákona a sektorových rád zriadených v rámci projektu Tvorba Národnej sústavy povolání.
- ▶ Zvýšiť vykonateľnosť práv a povinností jednotlivých subjektov koordinácie odborného vzdelávania a prípravy vytvorením systému prognózovania potreby pracovných pozícií na trhu práce a doriešiť efektívny spôsob zberu dát na získanie plánu potrieb trhu práce prostredníctvom štátu (napr. Štatistický úrad).
- ▶ Kooperovať a komunikovať agendu aktuálneho monitorovania potrieb trhu práce s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny.

S cieľom odstránenia informačnej nerovnosti je potrebné podporiť mechanizmy na zvýšenie informovanosti zamestnávateľov o bonusoch vyplývajúcich pre nich z ich účasti na odbornom vzdelávaní a príprave. Je najmä úlohou zamestnávateľov, aby v systéme komunikácie našli také

mechanizmy, ktoré by prispeli k zlepšeniu informovanosti vo vnútri podnikateľského prostredia. Dôležitú úlohu by mali zohrávať zamestnávateľské zväzy, združenia a stavovské organizácie.

3. Zvýšenie počtu žiakov vykonávajúcich prax priamo vo firmách

Praktické vyučovanie je neoddeliteľnou súčasťou odborného vzdelávania a prípravy v stredných odborných školách. Poskytuje žiakom najmä praktické zručnosti, návyky a získanie schopností nevyhnutných pre výkon povolania a pracovných činností. Praktické vyučovanie sa uskutočňuje skupinovú formou v školách, v strediskách praktického vyučovania, strediskách odbornej praxe, školských hospodárstvach, zdravotníckych zariadeniach alebo individuálne na pracoviskách praktického vyučovania a pracoviskách iných právnických osôb alebo fyzických osôb.

V súčasnosti len asi 5,75 % žiakov odborných škôl vykonáva prax u inej fyzickej alebo právnickej osoby¹¹.

Kvalitu a efektívnosť odborného vzdelávania pomôže posilniť zvýšenie počtu žiakov, ktorí budú vykonávať praktické vyučovanie priamo u zamestnávateľov, či už vo veľkých alebo malých firmách. Odborná prax vykonávaná priamo u zamestnávateľov pomôže zvýšiť kvalitu praktickej prípravy žiakov najmä z toho dôvodu, že umožní poznať reálne prostredie výkonu povolania, rozvíjať u žiakov pracovné návyky, nevyhnutné na úspešné zaradenie sa na trh práce po ukončení štúdia. Pre takýto krok je nevyhnutné zvýšiť motiváciu zamestnávateľov prijímať žiakov na odbornú prax.

Novelou zákona o odbornom vzdelávaní a príprave je potrebné zadefinovať mechanizmy zvyšujúce motiváciu vstupu zamestnávateľov do odborného vzdelávania a prípravy.

Strategické kroky

Zrušiť Fond rozvoja odborného vzdelávania a prípravy a vytvoriť nový mechanizmus finančnej podpory zamestnávateľov so zreteľom na špecifiká veľkých a malých firiem. Podmienky vykonávania praxe upraviť tak, aby rešpektovali odlišnú situáciu v malých a stredných firmách a u veľkých zamestnávateľov (potreba inštruktorov, pracovné zmluvy, finančná podpora).

Alternatívou k prvému návrhu by mohlo byť **zavedenie nového mechanizmu podpory formou príspevku MŠVVaŠ SR na to, že sa žiak bude pripravovať na povolanie u inej fyzickej alebo právnickej osoby.** Tento mechanizmus podpory pomôže najmä živnostníkom a aj malým firmám k vstupu do systému odborného vzdelávania a prípravy. Výška príspevku by mohla byť určená v nasledovných parametroch: 45% fyzická alebo právnická osoba, 50% štát, 5% zriaďovateľ školy.

Zjednodušiť uplatnenie daňových výdavkov spojených so vzdelávaním a prípravou na stredných odborných školách pre malých zamestnávateľov.

Prehodnotiť podmienky, za ktorých je zamestnávateľ povinný uzatvoriť pracovnú zmluvu so žiakom strednej odbornej školy, ktorý úspešne vykonal záverečnú skúšku alebo maturitnú skúšku.

V súvislosti so súčasnou úpravou zákona o zdravotnom poistení **prehodnotiť povinnosť zamestnávateľa odvádzať zdravotné odvody za žiaka, ktorý počas odbornej praxe vykonáva produktívnu prácu a dostáva odmenu za produktívnu prácu.**

¹¹ Štatistika UIPŠ o vývoji stredných škôl, 2010

Projektom ŠIOV cez švajčiarsky finančný mechanizmus , ktorého cieľom je **pilotne vyskúšať fungovanie duálneho systému v odbornom vzdelávaní**, vytvoriť možnosť zhodnotiť prínosy pre odborné vzdelávanie na Slovensku a **v prípade pozitívnych výsledkov uvažovať u niektorých zamestnávateľov o zavedení duálneho systému do odborného vzdelávania s prihliadnutím na pomery v SR.**

4. Zvýšenie kvality odborného vzdelávania a prípravy

V súčasnosti nedosahuje kvalita odborného vzdelávania a prípravy potrebnú úroveň, čo spôsobuje viaceré problémy pri zaraďovaní absolventov stredných odborných škôl na trh práce.

Odborné vzdelávanie a príprava by mali reagovať na aktuálne potreby trhu práce a pripraviť kvalifikovanú pracovnú silu v takej miere, aby bola schopná bezprostredne po ukončení štúdia priamo vstúpiť do pracovného procesu.

Štátne vzdelávacie programy by mali byť rozpracované v nadväznosti na jednotlivé odbory vzdelávania a reagovať tak na aktuálne potreby trhu práce. Odborné školy by mali mať dostatočný priestor na profiláciu v jednotlivých oblastiach.

Systém odborov vzdelávania by mal byť nastavený tak, aby v ňom neexistovali odbory vzdelávania, ktoré duplicitne pripravujú absolventov na výkon rovnakých povolání a odborných činností.

S cieľom podporiť podnikateľskú výchovu a prípravu malých a stredných podnikateľov by vzdelávacie programy odborných škôl mali obsahovať podnikateľské vzdelávanie. V súčasnosti len asi 3 % absolventov škôl začína po ukončení školy podnikat'¹².

Strategické kroky

Zmeniť štruktúru a následne i obsah odborného vzdelávania a prípravy podľa potrieb trhu práce v spolupráci so zamestnávateľmi a rozpracovať štátne vzdelávacie programy v nadväznosti na jednotlivé odbory vzdelávania.

Zjednodušiť štruktúru študijných a učebných odborov stredných odborných škôl a prerokovať opodstatnenosť odborov vzdelávania so stavovskými a profesijnými organizáciami s dôrazom na ich uplatniteľnosť na trhu práce tak, aby duplicitne nepripravovali absolventov na výkon rovnakých povolání a odborných činností.

Do vzdelávacích programov zaradiť podnikateľské vzdelávanie s cieľom podporiť výchovu a prípravu malých a stredných podnikateľov. Podnikateľské vzdelávanie pomôže zlepšiť zručnosti pre zamestnateľnosť absolventov odborných škôl a ich uplatniteľnosť na trhu práce.

Podporiť budovanie centier odborného vzdelávania a prípravy a vytvoriť možnosť podpory budovania centier odborného vzdelávania a prípravy prostredníctvom rozvojových projektov. Zadefinovať minimálne odporúčané požiadavky na zriadenie centra odborného vzdelávania s cieľom vyhnúť sa nekvalitným centráam.

Vykvantifikovať modernizačný dlh v odbornom vzdelávaní a príprave a vytvoriť predpoklady na jeho odstránenie. Odstraňovať modernizačný dlh škôl a školských zariadení, v ktorých sa vykonáva odborné vzdelávanie a príprava vypracovaním normatívov materiálnej, priestorovej a prístrojov vybavenosti pre všetky odbory vzdelávania.

¹² Enterprise 2010, The Next Generation, 2005; Experiences from participation in JA-YE Company Programmes, 2007

5. Zamedzenie predčasného odchodu žiakov dvojročných učebných odborov zo školy

Žiaci dvojročných učebných odborov – najmä zo sociálne vylúčených spoločností – odchádzajú zo školy po uplynutí času povinnej školskej dochádzky, avšak pred riadnym ukončením štúdia a získaním kvalifikácie. Dôvodom odchodu je často finančná motivácia vo forme aktivačného príspevku vo výške 63 EUR. Možnosť zaradiť občana na aktivačné práce aj bez riadne ukončeného vzdelania podporuje stav, keď najmä žiaci dvojročných učebných odborov predčasne odchádzajú zo školy a na trh práce sa tak dostávajú bez ukončeného vzdelania a bez dokladu o ukončení vzdelania. Napriek tomu, že percento odchádzajúcich žiakov nie je veľmi vysoké, keďže ide približne o 3 % žiakov dvojročných učebných odborov¹³, je potrebné venovať sa tomuto problému a snažiť sa počet predčasne odchádzajúcich žiakov v dvojročných učebných odboroch znižovať. Neukončenie školy im znemožňuje zaradiť sa na trh práce do kvalifikovaných pracovných pozícií

Strategické kroky

V spolupráci s MPSVR SR a UPSVAR začať rokovania o možných legislatívnych zmenách s cieľom neumožniť žiakom, ktorí dobrovoľne opustia školu pred dokončením štúdia, alebo ukončia školu z dôvodu vylúčenia zo štúdia, pracovať v rámci aktivačných prác a poberať aktivačný príspevok.

¹³ Štatistika UIPŠ o vývoji stredných škôl, 2010



V. MERANIE A HODNOTENIE KVALITY VZDELÁVANIA

HLAVNÉ PROBLÉMY

Kontrolu štátu nad úrovňou pedagogického riadenia škôl a nad úrovňou implementácie štátnych vzdelávacích programov do školských vzdelávacích programov zabezpečuje Štátna školská inšpekcia. **Štátni inšpektori však nesledujú a nevyhodnocujú kvalitu konkrétnych pedagogických procesov, teda kvalitu školského vyučovania. Štátna školská inšpekcia nedopĺňa svoju kontrolnú činnosť ani o metodickú pomoc, preto školy vnímajú jej pôsobenie ako príliš formálne a nedostatočné.**

Činnosť Štátnej školskej inšpekcie v súčasnosti neprispieva v dostatočnej miere ani k rozvoju kvality vzdelávania v konkrétnych školách, ani k zisťovaniu tzv. pridanej hodnoty konkrétnych škôl, ktorá je zrejmá iba pri objektívnom posúdení špecifických podmienok, v ktorých vyučovací proces prebieha.

V školskom systéme chýba komplexný model hodnotenia kvality škôl, ktorý by dokázal skĺbiť výsledky žiakov v externých meraniach (Testovanie 9, externá časť maturitnej skúšky) a výsledky z inšpekčnej činnosti s výstupmi internej evalvácie tak, aby bolo možné získať o škole plastický obraz.

Vážnym problémom nášho vzdelávacieho systému je samotná koncepčná neujasnenosť v oblasti pedagogických meraní. **Nie je v nich vypracovaný prehľadný systém, v ktorom by sa mohli adekvátne využívať rozmanité druhy pedagogických meraní na rôzne účely.** V našom školskom systéme je silná tendencia používať jeden typ testu na rôzne účely (napr. Testovanie 9, ktoré má byť 1. celoplošný ukazovateľ úrovne vzdelania populačného ročníka, 2. výpoveďou o kvalite školy, ktorú navštevujú a 3. zároveň by mal slúžiť aj ako vstupenka na strednú školu). To je neprimeraná požiadavka vzhľadom na skutočnosť, že ak má byť test kvalitný, musí sa vopred stanovenému účelu prispôbiť nielen sada otázok, ale celý priebeh testovania.

Súčasná podoba Testovania 9 nespĺňa podobu objektívneho certifikovaného merania a nenapĺňa ani jeho základný cieľ, teda zisťovanie úrovne vzdelania žiakov po ukončení základnej školy, keďže ide o testy z učiva iba dvoch predmetov v poslednom ročníku ZŠ.

Rovnako podoba externej časti maturitnej skúšky je v súčasnosti vzdialená pôvodnému zámeru, ktorým bolo širšie koncipované preverovanie komplexných vedomostí.

Za veľmi závažný problém možno považovať aj **absenciu jasne zadefinovaných pravidiel na vytváranie a využívanie takých pedagogických meraní, ktoré by dokázali na pôde konkrétnych škôl objektívne zachytiť nielen úroveň žiakov v jednom okamihu ich vzdelávacej cesty, ale ktoré by učiteľom umožnili sledovať ich posun (napredovanie, stagnáciu či prepad) naprieč jednotlivými ročníkmi.** Rôzne nástroje na tento typ zisťovania a hodnotenia úrovne vzdelávania síce existujú, ale len na súkromnej báze, školy si ich musia kupovať z ušetrených finančných zdrojov. Preto ich využívajú iba ad hoc, hoci práve tieto testy by im najlepšie pomohli posúdiť nielen progres svojich žiakov, ale i kvalitu samotného vzdelávacieho procesu.

Absencia jednoznačného zadefinovania indikátorov na meranie kvality vzdelávania na externej aj internej úrovni znamená zároveň nemožnosť objektívne vyšpecifikovať školy, dosahujúce vzhľadom na špecifické podmienky zabezpečovania vzdelávacieho procesu nadpriemerné výkony a výsledky (napr. školy v lokalitách, kde je zvýšený výskyt žiakov z marginalizovaných skupín), teda nemožnosť zistiť a odmeniť tzv. pridanú hodnotu školy. **Podobne chýbajú indikátory na objektívne posúdenie príčin klesajúcej kvality vzdelávania v školách, ktorých výsledky vzdelávania nie sú uspokojivé.**

Málo transparentné a príliš formálne zverejňovanie tzv. objektívnych ukazovateľov, akými sú napr. školské vzdelávacie programy a výročné správy škôl, zamerané najmä na atraktivnosť vzdelávacej ponuky a dosiahnuté úspechy, či výsledky žiakov v spomínaných externých meraniach, majú príliš nízku výpovednú hodnotu o kvalite vzdelávacieho procesu v konkrétnej škole. Keďže však nie sú systematicky dopĺňané informáciami z autoevalvačných procesov, možno konštatovať, že **v súčasnosti nie sú v školskom systéme k dispozícii vhodné nástroje na zisťovanie kvality vzdelávania a úrovne jednotlivých škôl, ktoré by sa opierali o vhodne zvolené a jednoznačne zadefinované indikátory na meranie kvality.**

Základné informácie o školách, transparentné predstavenie nielen ich školských vzdelávacích programov, ale aj ich cieľovej vízie, konkrétnych pedagogických prístupov a metód, či vnútorného systému hodnotenia žiakov, nie sú systematicky zverejňované štandardizovanými postupmi. **Rodičia tak majú často pri výbere vhodnej školy pre svoje dieťa problém zorientovať sa v ponuke školských vzdelávacích programov, čím je do istej miery obmedzená aj ich možnosť rozhodovať o výbere školy slobodne a zodpovedne.**

KONCEPČNÉ ZÁMERY

1. Zníženie informačnej nerovnosti

Úpravou štruktúry a obsahovej náplne školských vzdelávacích programov by sa malo docieľiť významné zníženie informačnej nerovnosti v oblasti konkrétnej vzdelávacej ponuky škôl. Väčšia konkretizácia vzdelávacej ponuky a jej doplnenie o zverejnené výsledky žiakov konkrétnej školy v certifikovaných meraniach by mohli zvýšiť informovanosť žiakov a ich zákonných zástupcov o úrovni nimi vybranej školy.

Zníženie informačnej nerovnosti umožní zodpovednejší výber vhodnej školy a podporí právo jednotlivca zvoliť si taký typ vzdelávania, ktorý bude čo najviac korešpondovať

s jeho individuálnymi preferenciami a s perspektívami ním zvolenej životnej dráhy, pri uvedení si osobných predpokladov na úspešné zvládnutie vybranej vzdelávacej cesty. **Tým sa výrazne posilní aj miera uplatniteľnosti absolventov škôl v praktickom živote a na trhu práce.**

Zodpovednosť zákonného zástupcu žiaka, resp. na vyšších vzdelávacích stupňoch samotného žiaka za vhodný výber vzdelávacej cesty musí ísť ruka v ruke s vytvorením ďalších podporných nástrojov, ktoré im proces rozhodovania uľahčia tým, že ho naplnia konkrétnymi informáciami o rôznych možnostiach vzdelávania.

Strategické kroky

Realizácia vyššie uvedených návrhov, smerujúcich k revízii štátnych vzdelávacích programov a k úprave štruktúry a obsahu školských vzdelávacích programov.

2. Vytvorenie efektívneho systému rozvoja kvality vzdelávania

V procese prípravy nového národného kurikula je potrebné zaoberať sa i prípravou **nového mechanizmu kontroly a hodnotenia kvality vzdelávania ako na centrálnej úrovni, tak aj na úrovni škôl.**

Záväzné vzdelávacie štandardy by mali určiť potrebné limity pri realizácii externého certifikačného merania vo vybraných uzlových bodoch vzdelávacej cesty, teda obsah týchto testov a pravidiel na ich vyhodnocovanie. Zároveň by mali byť účinným nástrojom na jasné zadefinovanie potrebnej kvality učebníc a učebných materiálov, ale i programov ďalšieho vzdelávania učiteľov.

Certifikačné a medzinárodné merania by mali byť i naďalej garantované centrálnou úrovňou.

Model externého hodnotenia kvality prostredníctvom certifikačných meraní je však potrebné doplniť o ďalšie nástroje externého hodnotenia kvality vzdelávania. **Objektívne externé hodnotenie kvality na úrovni jednotlivých škôl je možné zabezpečovať prostredníctvom siete štátom licencovaných nezávislých vzdelávacích expertov,** ktorí by mali dokázať nielen objektívne posúdiť aktuálnu úroveň napĺňania vzdelávacích cieľov v jednotlivých školách, ale aj odhaliť pozadie ich tzv. pridanej hodnoty a v prípade potreby im poskytnúť aj metodickú pomoc.

Pri zvýšenom dôraze na autonómnosť školy je nevyhnutné podporovať transparentné systémy internej evalvácie škôl. Uvoľnenie prísneho dohľadu štátu nad kvalitou poskytovaného vzdelávania v školách má zmysel iba vtedy, ak budú školy vykonávať sebahodnotenie systematicky a transparentne.

V procese autoevalvácie škôl by mali zohrávať kľúčovú úlohu zriaďovatelia škôl, rady školy, rodičia a širšia školská komunita, teda všetci tí, ktorých povinnosťou je dbať o kvalitu poskytovaného vzdelávania v konkrétnych školách. Na splnenie tejto dôležitej úlohy však potrebujú mať k dispozícii pestrú paletu kontrolných a hodnotiacich nástrojov. Pokiaľ bude autoevalvácia vykonávaná štandardne a transparentne, môže byť efektívnym a objektívnym východiskom aj pre prácu externých hodnotiteľov.

Výstupy z internej evalvácie by mali byť významným ukazovateľom úspešnosti školy, resp. kvality jej vzdelávacích výsledkov v kontexte objektívnych vonkajších (napr. región) a vnútorných (napr. zloženie pedagogického zboru, celkový počet žiakov a ich diferenciácia podľa špecifických potrieb a pod.) podmienok.

Školy, ktoré budú v procese autoevalvácie preukázateľne dosahovať priemerné výsledky vzhľadom na objektívne dané podmienky, by mali mať možnosť uchádzať sa o finančnú odmenu, ktorá by mala byť poskytovaná iným ako normatívnym spôsobom.

Školy, pri ktorých proces internej evalvácie odhalí podpriemernú kvalitu pedagogickej práce a v ktorých budú žiaci opakovane dosahovať podpriemerné výsledky v certifikačných meraniach, by mali byť riešené formou tzv. špeciálneho dohľadu, ktorého hlavným zmyslom bude poskytnutie cielenej metodologickej pomoci škole. Tzv. špeciálny dohľad by mal mať viacero foriem a mal by byť realizovaný podľa transparentných pravidiel. V prípade, že škola nedokáže ani v špeciálnom režime skvalitniť svoju pedagogickú činnosť, malo by vyhodnotenie výsledkov tzv. špeciálneho dohľadu smerovať k vyradeniu školy zo siete.

Strategické kroky

V novom systéme rozvoja kvality škôl je potrebné prehodnotiť pravidlá zodpovednosti za jednotlivé oblasti zabezpečovania výchovno-vzdelávacieho procesu. **Kontrola materiálo-technického vybavenia škôl a účelného vynakladania verejných zdrojov** by mala byť presunutá z úrovne Štátnej školskej inšpekcie na úroveň regionálnu (napr. na úroveň Krajských školských úradov). **Zodpovednosť za kvalitu konkrétneho vzdelávacieho procesu** by mala byť v rukách konkrétnych škôl.

Zrušenie Štátnej školskej inšpekcie a jej nahradenie sieťou nezávislých vzdelávacích expertov, ktorí budú v školskom systéme pôsobiť ako externí hodnotitelia kvality a zároveň budú školám poskytovať aj metodickú pomoc.

Zavedenie nových vzdelávacích štandardov umožní vytvoriť nové nástroje na objektívne externé certifikačné merania žiakov v uzlových bodoch vzdelávacieho systému, teda po ukončení jednotlivých vzdelávacích stupňov. Aby plnili účel, pre ktorý majú byť v systéme používané, je nevyhnutné prikrčiť k zmene filozofie, ktorá dnes určuje podobu podobu Testovania 9. Merania vo výstupných bodoch vzdelávacieho systému by mali byť koncipované širšie ako len z dvoch predmetov a zároveň by mal byť ich záber užší ako je tomu dnes, pretože by mali dokázať zhodnotiť úroveň zvládnutia základného učiva naprieč jednotlivými ročníkmi daného vzdelávacieho stupňa. Centrálna úroveň by mala byť schopná po ich vyhodnotení poskytnúť školám spätnú väzbu na úrovni konkrétnych žiakov.

Procesy internej evalvácie je potrebné podporiť bohatou ponukou rozmanitých nástrojov na meranie kvality, vrátane pestrej ponuky testov pre učiteľov, ktoré by im pomohli zachytiť progres svojich žiakov v rôznych vzdelávacích situáciách a v rámci rôznych vzdelávacích oblastí.

Zabezpečenie kvalitného systému monitorovania a hodnotenia kvality výchovy a vzdelávania si vyžaduje

- ▶ špecifikovať indikátory merania kvality vzdelávania na externej aj internej úrovni a rozšíriť paletu nástrojov na meranie a hodnotenie kvality,
- ▶ zaviesť komplexne prepojený systém interného a externého hodnotenia kvality školy, v ktorom budú zabezpečené informačné spätné väzby centrálného a lokálneho hodnotenia,
- ▶ uskutočňovať štátom garantované objektívne certifikované testovanie žiakov pri ukončovaní jednotlivých stupňov vzdelávania.



VI. PRÁCA PEDAGOGICKÝCH TÍMOV A ROZVOJ MANAŽMENTU ŠKÔL

HLAVNÉ PROBLÉMY

Súčasná podoba vysokoškolského vzdelávania učiteľov nezodpovedá dostatočne požiadavkám reformy regionálneho školstva, ani novým medzinárodným trendom v oblasti rozvoja žiaducich učiteľských kompetencií. **Učitelia zatiaľ nie sú dostatočne pripravovaní na úlohu samostatných, flexibilných tvorcov a realizátorov školského kurikula, schopných priebežne integrovať rôzne zmeny a požiadavky do svojej každodennej práce.**

Vo vzdelávaní učiteľov nie je dostatočne zvýraznené široké spektrum spôsobilostí prispôbovať obsah a stratégie vyučovania vzdelávacím potrebám rôznorodých skupín žiakov s cieľom umožniť im čo najefektívnejšie učenie sa.

Podobne školská prax, ale aj samotné vysoké školy a výsledky ich výskumov poukazujú na to, že **v pregraduálnej príprave učiteľov je poddimenzovaná práve jej didaktická a praktická zložka, ktorá je pre rozvoj učiteľských kompetencií rozhodujúca.** To je zvlášť evidentné po prechode na štruktúrované (bakalárske a magisterské) učiteľské štúdium po roku 2004. Súčasne je kritizovaný **neuplatniteľný profil absolventov bakalárskeho štúdia niektorých študijných programov a zúženie profilujúcich súčastí učiteľského štúdia len do jeho magisterských stupňov.**

Absentujú kvalitné štandardy učiteľských profesií, ktoré by poskytli záväzné rámce pre zadefinovanie učiteľských študijných programov na vysokých školách. Z tohto dôvodu je problematické aj objektívne hodnotenie kvality práce učiteľov v školách.

Rozvoju pedagogického potenciálu učiteľov nepomáhajú ani programy ich ďalšieho vzdelávania. **Systém poskytovania programov v tzv. kontinuálnom vzdelávaní učiteľov nie je dostatočne otvorený a flexibilný a chýba v ňom potrebná konkurencia poskytovateľov vzdelávania, ktorá by pomohla vniesť do systému potrebnú kvalitu.** V systéme chýbajú kvalitné vzdelávacie programy, ktoré by dokázali učiteľov adekvátne pripraviť na samostatnú tvorbu školského kurikula a takmer úplne v ňom absentujú programy, ktoré by učiteľov dokázali viesť k tímovej spolupráci, ktorá je pri zostavovaní školského kurikula nevyhnutná.

Systém kontinuálneho vzdelávania učiteľov a ich kariérneho rastu nie je nastavený dostatočne motivujúco. Učitelia nie sú motivovaní zapájať sa do kontinuálneho vzdelávania podľa reálnych potrieb školy, či na základe vlastných predstáv o ďalšom rozvoji svojho pedagogického majstrovstva, ale pozornosť venujú najmä počtu kreditov, ktoré môžu za účasť v konkrétnom vzdelávacom programe získať. Keďže sa nový systém kariérneho rastu a odmeňovania učiteľov odvíja od nazbieraného počtu kreditov, **učiteľov k výberu vzdelávacích programov nemotivuje obsah a kvalita programu, ale snaha získať príplatok k platu.**

V školskom systéme sa nevenuje dostatočná pozornosť oblasti práce s ľudskými zdrojmi, ktorá by mala byť základným východiskom odmeňovania učiteľa na úrovni vedenia školy a zriaďovateľa. **Systém odmeňovania učiteľov dnes nezohľadňuje reálny výkon a prínos učiteľa.** Platný zákon o pedagogických zamestnancoch určuje iba kvalifikačné predpoklady na výkon učiteľského povolania, nijako však nedefinuje "kvalitného učiteľa". Tým sú limitované i možnosti odmeňovania učiteľov. Základným východiskom pri určení platu učiteľa sú platové tabuľky a počet kreditov, ktoré sa mu podarilo nazbierať v kontinuálnom vzdelávaní. **Riaditeľ školy nehodnotí a neodmeňuje učiteľov podľa ich reálneho výkonu v rámci transparentne nastavených pravidiel hodnotenia, ale sa opiera o celoplošne zadefinované platové triedy.**

Prísne kvalifikačné predpoklady, definované zákonom o pedagogických zamestnancoch dnes neumožňujú vstupovať do procesu výučby „neučiteľom“ z externého prostredia, ktorí sú síce odborníkmi v rôznych oblastiach spoločenského života, avšak nemajú dostatočné pedagogické vzdelanie. V praxi to znamená, že napríklad v základnej škole nemôže isté témy z literatúry alebo dramatického umenia odučiť divadelný dramaturg mestského divadla, ani profesor literatúry, pôsobiaci na univerzite, a to ani v prípade, že by vedeli deťom oblasť svojho profesionálneho pôsobenia pútavo priblížiť. Ak nemajú doklad o získaní potrebnej kvalifikácie, tzv. pedagogické minimum, škola im neumožní riadne vyučovanie žiakov.

Pracovné zaradenie odborných zamestnancov a ich finančné ohodnotenie dnes nie je rovnoprávne s pozíciou učiteľov, čo obmedzuje možnosti zabezpečiť priamo v školách kvalifikovanú odpornú pomoc nielen žiakom so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ale všetkým, ktorí túto pomoc z rôznych dôvodov potrebujú.

V školskom prostredí pôsobí nedostatok kvalitných manažérov, ktorí by školám dokázali zabezpečiť stabilitu, prosperitu a rozvoj kvality. Aj oblasť manažérskeho riadenia škôl obmedzuje zákonom stanovená požiadavka, podľa ktorej musí mať riaditeľ školy ukončené pedagogické vzdelanie.

KONCEPČNÉ ZÁMERY

1. Skvalitnenie pregraduálnej prípravy učiteľov

Zmysel učiteľského povolania a dôležitosť jeho významu pre spoločnosť je potrebné začať reflektovať už počas pregraduálnej prípravy, ktorá by mala reagovať na aktuálne potreby a koncepčné zámery v oblasti vzdelávania. Len tak je možné **zabezpečiť kvalitnú prípravu budúcich učiteľov, ktorí budú schopní po vstupe do praxe napĺňať strategické ciele vzdelávacej politiky a ktorých uznanie v spoločnosti porastie.**

Strategické kroky

V prostredí vysokých škôl je potrebné zanalyzovať a vyhodnotiť súčasný stav štruktúrovaného učiteľského vzdelávania, **spracovať zdôvodnenú koncepciu prípravy učiteľov,** odrážajúcu nové potreby školy a prijať opatrenia na jej implementáciu do vysokoškolskej praxe.

Na základe novej koncepcie by mali byť inovované opisy učiteľských študijných odborov v sústave študijných odborov, podľa ktorých sa akreditujú učiteľské študijné programy všetkých vysokých škôl.

2. Zmeny v systéme kontinuálneho vzdelávania učiteľov a ich kariérneho rastu

Podpora rozvoja kontinuálneho vzdelávania učiteľov a manažmentu škôl by mala byť jednou z prioritných systémových zmien. Predpokladom optimálneho nastavenia systému kontinuálneho vzdelávania učiteľov je **výrazné zlepšenie kvality vzdelávacích programov, sprísnenie procesu ich akreditácie a zabezpečenie rovnakých podmienok financovania ďalšieho vzdelávania učiteľov pre všetkých poskytovateľov vzdelávania.**

Dôležitou zmenou v systéme ďalšieho vzdelávania by malo byť **umožnenie presunu finančných prostriedkov, určených na ďalšie vzdelávanie učiteľov, priamo do školského prostredia.**

V prípade, že bude konkrétna finančná čiastka, určená na ďalšie vzdelávanie učiteľov, smerovaná priamo k učiteľom, učelia by si mohli sami uhrádzať účasť v programoch ďalšieho vzdelávania podľa individuálneho výberu. **Ak by sa však finančná čiastka na kúpu programov kontinuálneho vzdelávania učiteľov presunula do normatívneho financovania škôl, konečná zodpovednosť za výber vzdelávacích programov by mala prejsť na manažment školy,** aby sa zabezpečil odborný rast pedagógov danej školy v súlade s jej školským vzdelávacím programom. **V tomto prípade by mal manažment školy rozhodovať aj o uznaní príplatku za doterajšie vzdelávanie.**

Strategické kroky

V rámci analýzy finančných dopadov je potrebné vyhodnotiť dopady oboch scenárov presunu finančných prostriedkov, určených na nákup programov ďalšieho vzdelávania učiteľov a rozhodnúť, ktorý scenár je pre školy prijateľnejší.

Novelou príslušných paragrafov zákona o pedagogických zamestnancoch je potrebné uviesť do súladu právny predpis s koncepcnými zámermi.

3. Zmena systému odmeňovania učiteľov

Systém odmeňovania učiteľov by mal prispievať k podpore spoločenského postavenia učiteľa, platy učiteľov by mali adekvátne odrážať spoločenský význam učiteľskej profesie. Postavenie a odmeňovanie odborných pracovníkov v školskom systéme by malo zodpovedať významu ich práce. Školský systém by mal podporovať ich vstup priamo do škôl.

V systéme odmeňovania je potrebné upriamiť pozornosť na oblasti práce s ľudskými zdrojmi, ktorá by mala tvoriť základné východisko odmeňovania učiteľov a odborných pracovníkov.

Zväzujúci systém hodnotenia učiteľov, odvíjajúci sa od záväzných platových tabuliek, je potrebné nahradiť odmeňovaním, založeným na hodnotení reálneho prínosu učiteľov pre konkrétnych žiakov školy. Manažmentu školy je potrebné vytvoriť priestor na popisovanie a vyhodnocovanie a predstáv školy o kvalitnom vzdelávacom procese, aby mohol objektívne posúdiť a ohodnotiť pedagogické majstrovstvo každého jedného učiteľa svojho pedagogického tímu. **Práve v tejto oblasti je ďalší kľúčový bod, v ktorom možno nastúpiť trend odlíšenia škôl podľa kvality, nielen podľa ich adresy.**

Strategické kroky

Novelizáciou zákona o pedagogických zamestnancoch je potrebné umožniť riaditeľom škôl niesť plnú zodpovednosť za výšku platov svojich zamestnancov a za ohodnotenie ich konkrétnych výkonov. Riaditeľ by mal mať možnosť povoliť pedagogickým pracovníkom vykonávanie činností súvisiacich s priamou výchovno-vzdelávacou činnosťou aj mimo pracoviska.

Zrušiť systém odmeňovania podľa platových tabuliek a získaných kreditov za účasť v programoch ďalšieho vzdelávania. V systéme odmeňovania pedagógov zaviesť jednotný základ učiteľského platu, garantovaného pre všetkých učiteľov, ktorí budú spíňať kvalifikačné predpoklady na výkon učiteľského povolania, bez ohľadu na vek a dĺžku učiteľskej praxe. Základný plat, garantovaný štátom, by mal byť vyjadrený istým objemom vyučovacej a inej pedagogickej činnosti, aby bolo možné aj v prípade polovičných, resp. čiastočných úväzkov učiteľov vypočítať jeho výšku.

Základný plat by mal byť automaticky na pôde školy dopĺňaný o čiastku, ktorej výšku určí riaditeľ školy v rámci transparentného systému hodnotenia a odmeňovania pedagógov školy, v ktorom sa okrem skutočnej kvality učiteľského výkonu musí zohľadňovať i reálny objem jeho vyučovacej a inej pedagogickej a nepedagogickej činnosti, kontinuálne dopĺňanie vzdelania, ako aj riadiace a funkčné pozície učiteľa. **Dvojjložkový plat učiteľa nevylučuje možnosť jeho ďalšieho odmeňovania za mimoriadnu kvalitu vykonanej práce,** o ktorom by mal rozhodovať opäť manažment školy.

Systém hodnotenia a odmeňovania pedagogických a odborných pracovníkov by mala mať vypracovaný každá škola a tento systém by mal byť povinnou súčasťou školských vzdelávacích programov.

Škola by mala mať možnosť upraviť svoje vzťahy s učiteľmi nie výhradne formou pracovno-právneho vzťahu, ale aj formou zmlúv podľa obchodného zákonníka, čo by mohlo byť impulzom zvýšenia kvality práce učiteľa. Umožnením individuálnej dohody o rozsahu a podmienkach vyučovacej a inej pedagogickej (i nepedagogickej) činnosti konkrétno učiteľa v konkrétnej škole sa nielen zvýši efektivita napĺňania školského vzdelávacieho programu v praktickom vyučovacom procese, ale sa zároveň učiteľom otvoria nové možnosti zvoliť si svoju individuálnu stratégiu profesionálneho rozvoja. **Učitelia by mali mať možnosť vybrať si medzi stabilným pracovným úväzkom na jednej škole a v istom zmysle neistým, ale flexibilným a motivujúcim „skladaním“ svojho pracovného času z viacerých úväzkov v rámci viacerých vzdelávacích inštitúcií.** Oba tieto spôsoby by sa mali dať vhodne kombinovať.

4. Otvorenie školského prostredia odborníkom z praxe

Školské prostredie je potrebné otvoriť aj ďalším odborníkom z praxe, ktorí dokážu vzdelávací proces obohatiť vlastnou praktickou skúsenosťou. Prísne stanovené kritériá kvalifikačných predpokladov pre jednotlivé učiteľské pozície znemožňujú v súčasnosti spoluprácu školy s ďalšími odborníkmi, ktorí by pod vedením učiteľa dokázali obohatiť vyučovací proces dôležitými informáciami a pútavou osobnou skúsenosťou. Možnosť využitia znalostí expertov v školskom prostredí môže byť dôležitým nástrojom úspešného rozvíjania osobností žiakov a zároveň i predpokladom udržateľnosti kvality školy a jej ekonomickej prosperity. **Školy by mali mať možnosť samostatne rozhodovať o tom, či majú odborníci z praxe miesto vo vyučovacom procese a nakoľko môže byť ich pôsobenie v prostredí školy prínosom.** Manažment školy a pedagogický tím by mal mať možnosť samostatne posudzovať mieru a podobu zapojenia ľudí z praxe do vyučovacieho procesu, od častého

pozývania týchto odborníkov na hodiny až po ich aktívnu spoluprácu s učiteľom pri samotnej výučbe.

Strategické kroky

Novelou príslušných paragrafov zákona o pedagogických zamestnancoch je potrebné uviesť do súladu právny predpis s koncepčnými zámermi. Kvalifikačné predpisy pre vykonávanie povolania učiteľa a pre výkon funkcie riaditeľa školy je potrebné upraviť tak, aby umožňovali zapojenie odborníkov s praktickými skúsenosťami do výučby a do organizácie a riadenia výchovno-vzdelávacieho procesu.

5. Rozvoj manažmentu škôl

Podľa platných právnych predpisov môžu dnes školy riadiť iba absolventi s ukončeným pedagogickým vzdelaním, prípadne s doplnkovým štúdiom pedagogiky, psychológie a didaktiky predmetu. Vzhľadom na navrhované systémové zmeny, vedúce k posilneniu autonómie škôl, je potrebné zosúladiť tieto zmeny aj s oblasťou rozvoja manažmentu škôl. **V rámci navrhovaných zmien je preto žiaduce umožniť riadiť školy aj odborníkom bez pedagogického vzdelania, avšak s manažérskymi schopnosťami.**

Strategické kroky

Novelou príslušných paragrafov zákona o pedagogických zamestnancoch je potrebné uviesť do súladu právny predpis s koncepčnými zámermi.